

M. Tınaz TİTİZ

2. Baskı

sorunların intikamı:

çözemeyeni çözerler!

Diyaloglar

Rev 2

ÖNSÖZ

İleriki sayfalarda okuyacağınız diyaloglar, *Sorunların İntikamı: Çözemeyeni Çözerler* adlı [kitabı](#) okuyup aklında birçok soru oluşan bir kişi ile, kitabın yazarı arasında geçmekte olan hayali bir konuşmadır.

Hayalidir, çünkü o ilk kişi yoktur; daha doğrusu vardır da bir kişi değildir. Kitabın yayımlandığı 2011 yılından bu yana okuyanlardan kiminin doğrudan, kiminin e-posta, kiminin de başka yollarla iletildiği görüşlerden derlenen hayali bir bileşik kişi vardır.

Bu diyaloglar, bir adım sonra bir manga'ya çevrilecektir. Çizginin de ifade gücünün katılımıyla, anlatılmak istenilenlerin daha anlaşılır olacağından eminim.

M.Tınaz Titiz

14 Ocak 2014, Kozyatağı

Sorunların İntikamı: Çözemeyeni Çözerler!

“Diyalog”
Rev 2, 14.01.14

- S: Toplum sorunları ile ilgili bir kitap okudum. *Sorunların İntikamı: Çözemeyeni Çözerler*. İçinde anlamadığım kafamı karıştıran çok şey oldu.
- C: Nedir o karışıklık yaratanlar benimle de paylaşır mısın?
- S: Bir kere benim “durum tespitlerim” ile hiç uyuşmuyor; yani her şey benim düşündüğüm gibi anlaşılabilir diye bir iddiam yok ama, kitabı okuyan birkaç kişiyle de konuştum, onlar da benim gibi düşünüyor. Yani kararsız kaldım, tamamen uçuk fikirler de olabilir, doğru bir yaklaşım da olabilir.
- Biraz anlatır mısın, farklı bulduklarını biraz açıklar mısın?

- S: Biliyorum ama anlamıyorum!

Önce enerji konusu; $e=mc^2$ olduğunu ezbere biliyorum, ama doğrusu bir (m) kütleli maddenin nasıl enerji ile eşdeğer bir şey olduğunu anlamıyorum. Hani *bilmek, anlamak, bilincine varmak* diye bir basamaklandırma var ya, ben onun *bilmek* basamağındayım. Bu nedenle, silgili kurşun kalemin enerji olduğunu “*biliyorum*” ama “*anlamıyorum*”. Anlamayınca da onun üzerine inşa edilenler boşlukta kalıyor.

- C: Hemen belirteyim ki, silgili kurşun kalemin bütünüyle enerji olmasını $e=mc^2$ açısından ele almıyorum. Bilim $e=mc^2$ diyorsa ve atom bombasını patlatarak bunu kanıtlıyorsa onu anlayıp anlamamak bizim sorunumuz. Laf aramızda, bir (m) kütleli maddenin nasıl enerjiden ibaret olduğunu ben de biliyorum ama anlamıyorum.

Kurşun kalem = enerji meselesi daha basit. Bunu, Nobel ödüllü ünlü fizikçi R. Feynman çok güzel anlatıyor, ben de ondan ödünç alıyorum: Çevremizde her ne görüyor isen, iki kaynaktan geliyor. Ya güneş ışımamasından ya da Big-Bang’ten

- S: Dur aklımı daha karıştırmayın, Big-Bang de nereden çıktı şimdi?
- C: Peki, şimdi sadece güneş ışımamasını düşün. Çevrendeki herhangi bir şeyi alalım.
- S: Mesela şu masadaki elma.
- C: Güzel, elma, topraktaki mineraller, su –ki o da mineral- ve güneş ışımamasının yol açtığı foto-sentez ile yetişiyor. Topraktaki mineraller ise Big-Bang sırasında ortaya çıkmış. Dolayısıyla elma = güneş ışımaması + big bang artığı diyebiliriz.

- S: Aslında big bang de bir çeşit enerji ışımaması değil mi?

- C: Tamamen öyle; yani zamanında nasıl olduğunu henüz bilemediğimiz bir şekilde hiçlikten ya da başka bir nedenden büyük bir enerji patlaması (ışımaması) oldu. Bir bölümü madde olarak dünyayı, güneşi oluşturdu; bir bölümü de güneş ışımaması olarak dünyamıza geliyor.

Güneş ışınlarının da hem parçacık hem dalga olduğunu düşünürsek elmanın, ağacın ve grafitin güneşimizin ya da başka soğumuş gezegenlerin (mesela dünya) parçacıkları olduğu anlaşılır.

- S: Yani her şey ışımama. Güneşimizin ya da büyük ölçüde sönmüş gezegenlerin ışımaları.
- C: Bilim insanları enerjinin nasıl kütle kazandığını açıklıyorlar. Ama bizi o kısmı ilgilendirmiyor. Biz ışımama ile ilgilenelim ve elmanın, otomobil

parçalarının, petrolün ve çevremizdeki tüm maddi dünyanın ışımanın türevleri olduğunu kavrayalım yeter.

- S: Ama bunların kaynakları aynı ama aralarında yine de bir fark var değil mi?
- C: Aralarındaki fark ışımanın, yani enerjinin ne kadar yoğunlukta madde haline dönüştüğüdür. Örneğin bir bitki (mesela elma ağacı), toprak örtüsünün büyük basıncı altında milyon yıl kalınca kömür haline geliyor ve daha yoğun enerji haline dönüşüyor. Daha da yüksek basınç altında petrole dönüşüyor. Bir otomobil parçasını oluşturan metal ise, daha yoğunlaşmış ışıma anlamına geliyor.

- S: **Dokunulabilir her şey ışımadır, ya canlılar?**

Duyularımızla algılayabildiğimiz her şeyin ya güneş ya da big bang artıklarının ışımalarının çeşitli yoğunlukta halleri olduğunu kavriyorum. Canlılar için durum nedir?

- C: Bir hücrenin nasıl canlı olabildiğini henüz tam bilmesek de, hücrenin gelişip bitki ya da hayvan –ki insan da bir hayvandır- haline dönüşebilmesi için beslenmesi gerektiğine ve besinlerin hepsi de “yoğunlaşmış ışıma (enerji)” olduğuna göre, canlıları da diğer cansız maddelerle –bu açıdan- aynı gruba rahatça dahil edebiliriz.
- S: Bunları iyi anladım, ama kitabın bir yerlerinde “bilgi”nin de güneş ışıması (enerji) olduğu gibi bir ifade vardı. Bunu anlayabileceğimi sanmıyorum. Elle tutulamaz, soyut bir kavram olan bilgi nasıl olup da ışıma olabiliyor?
- C: Bu konularda anahtar, daima şu soruyu sormaktır: “*Bu (elma, petrol, tavşan ya da bilgi) nasıl oluyor?*”

“*Bilgi nasıl oluyor*” diye düşünülürken, uygun fiziki koşullarda bir araştırma ortamı, gezme, görme, inceleme gibi her biri çeşitli yoğunlukta ışımaların bir araya gelmesi gerektiğini bulursun. Bir de bunun üzerine, daha önce üretilmiş bilgiler –ki onlar da ışımadır- binince, sürekli artan bilgiye varmış oluruz.

Bu bilgilerin çeşitli yoğunlukları olabilir: Ustalık, uzmanlık, ileri uzmanlık ve nihayetinde bilgelik denilebilecek bir bilinç düzeyi.

- S: **Anlayış penceresi açıldı**

Evet tam olarak anladığımı söyleyebilirim. Bu müthiş bir anlayış penceresi açıyor insana. Buradan şöyle bir sonuç çıkarabilir miyim: Bilgelik ve cehalet, her ikisi de birer enerji yoğunluğu düzeyidir? Aydınlık ve karanlık gibi.

- C: Tastamam öyle. Ben de bu çıkarımının üzerine ekleme yapayım: Bir kişi, kurum ya da toplumun cehaletten bilgelğe yol alabilmesi için enerjiye ihtiyaç vardır. Ya da daha doğru bir deyişle, cehaletten bilgelğe yürüyebilmek için, sahip olacağın enerjileri *doğru kullanman* gerekiyor.
- S: Enerjinin *doğru kullanımı* ne demek?
- C: Şu demek: Her kişinin, kurumun ve de toplumun bir şekilde temin ettiği –ki daha ileride bunu konuşacağız- *yoğunlaştırılmış ışıma ürünleri* var. Bunlar maddi varlıklar biçiminde, enerji üretim tesisleri biçiminde ve/ya bilgili insanlar biçimlerinde olabilir.

Eğer kişi veya toplum bu yoğunlaştırılmış enerji ürünlerini, yeni enerji ürünleri üretmek ya da mevcutları daha verimli kullanmak üzere bilgi üretmek için değil de gösteriş için kullanırsa bu “*enerjinin yanlış kullanımı*” demek olur?

- S: Gösteriş için enerji nasıl kullanılır ki?

- C: Örneğin, boğaz köprüsü enerjinin verimli kullanımınıdır ama onu süslemek için onca donanım ve elektrik enerjisi gösteriş içindir ve yanlış kullanımdır.

Değer kavramı..

Bu noktada bir tanım yaparsam, birçok konunun daha iyi anlaşılmasına yarayacaktır. Bu, "değer" denilen kavramdır. Değer, en yalın tanımla, "*bir mal veya hizmetin alıcısını, daha yüksek bedel ödemeye ikna edecek herhangi bir nedendir*".

Değer çoğu zaman göreceli olabilir: Bir bardak su, normal koşullarda çok az değere sahipken, susuz kalmış birisi için son derece değerlidir.

Buraya kadar uzun olarak "*yoğunlaştırılmış ışımaya ürünleri*" olarak ifade ettiğim kavrama bundan böyle kısaca "*değer*" diyeceğim.

- S: Sorunların İntikamı kitabında ilk okuduğumda tam anlamadığım, ama şimdi yerine oturan bir konu var. Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi konusu.

- C: Baştan neyi anlamamıştın da şimdi anladın?

- S: Maslow, insanın en öncelikli ihtiyaçlarının besin, su, barınma ve ısınma gibi fizyolojik ihtiyaçlar olduğunu, bunun bir üst katmanında güvenlik ve korkmama özgürlüğünün geldiğini ve en tepede de sahip olduğu potansiyelleri gerçekleştirmek olduğunu söylüyor.

İlk okumada, her bir ihtiyaç düzeyinin birer "*yoğunlaştırılmış ışımaya ürünü*" veya deminki tanımınızla "*değer*" olduğunu okumuş ama, "*değer*" ile "*enerji veya ışımaya ürünü*" arasındaki denklik tam oturmamıştı.

Şimdi iyice anlıyorum ki, **refah / mutluluk = ışımaya (enerji) = değer**'dir. Bu çok yol gösterici bir denklem oldu.

- C: Herhalde şu da iyi anlaşıldı değil mi: Ancak enerjinin yoğun formları olan değerlere sahip iseniz refah ve mutluluğa erişebilirsiniz; aksi halde Maslow'un ilk basamağında sadece yaşamınızı sürdürmeye çalışırsınız.

- S: Tam anladım derken aklıma yeni sorular üşüşüyor. Peki, bu "*değer*"lerin kaynağı ışımaya enerjisi olduğuna ve yoğunlaşmış formları da sahip olduğumuz varlıkları ve bilgi stokumuzu oluşturduğuna göre, bu değerler bize nereden gelecek? Ya da bunları birileri bize hediye mi edecek?

- C: Kesinlikle hediye söz konusu değil. Bir kere, oyunun açılışında sahip olduğunuz değerler var. Örneğin topraklarınız, akarsularınız, doğal veya kültürel zenginlikleriniz gibi. Bir de nüfusunuz var. Ölenlerin yerine yenileri geliyor, hatta biraz daha fazlası geliyor ve nüfusunuz artıyor.

- Topraklarınızı ekip besin ihtiyacınızı karşılıyor, fazlasını ticaretle satıp diğer ihtiyaçlarınızı alıyorsunuz. Akarsularınızdan enerji elde ediyorsunuz. İnsan gücünüzle üretim yapıyorsunuz vs. Bunların hepsi birer değer.

- S: Anladım, o halde elimizdekiler ihtiyaçlarımıza yetiyor demek istiyorsunuz.

- C: Hayır öyle bir şey demedim. Zaten sorun da tam bu noktada başlıyor.

- S: Ne sorunu?

Piramit'in Esrarı!

- C: Maslow'un piramidini hatırlamalısın. En alt sıralardaki ihtiyaçları tatmin ettikçe daha üst sıralara çıkmak ister insanlar. Ayrıca da, her üst ihtiyaç, alttakilerden çok daha fazla "*değer*" yoluyla giderilebilir.

Mesela, en alttaki ihtiyaç besin, su, barınak ve ısınma iken bunlar doğada bulunan ve bir miktar bedensel enerji harcayarak karşılanabilecek şeyler. Ama bir üst katmana çıkmak istediğinde güvenlik ihtiyacı, korkmama özgürlüğü o kadar kolay giderilebilir ihtiyaçlar değil. Daha yüksek değerlere sahip olmak gerekiyor.

Yani kısaca söylemek gerekirse, hiç bir kişi ya da toplum, hiçbir zaman “*artık ihtiyaçlarım bitti*” diyecek düzeye gelemez, daima daha fazlasını ister. Çünkü “değerler” nadir, değerlerin peşinde olanlar kalabalık ve ihtiyaçları neredeyse sonsuzdur.

- S: E peki bu değer peşinde koşturan, yarışan insanlar daha fazla değeri nereden bulacaklar?
- C: İşte sorun dediğim de bu. Gerek bireyler gerek toplumlar tarih boyunca bu amaçla iki tür yol kullanıyorlar: Birisi ahlaklı yol. Tüm öğretiler, dinler de dahil bu yolu öğütüyor. Bu yola göre, sahip olduğun değerleri yeni değerlerin üretimi için kullanacaksın; aç gözlü olmayacaksın, değerleri heba etmeyeceksin.

Diğeri ise görünüşte kimsenin onaylamadığı, ama fırsatını bulduğunda sonuna kadar kullandığı yol. Hile veya zor kullanarak, ihtiyaçlarını gidermek için gereken (değerler)i, başkalarından almak. Buna teknik olarak “*transfer etmek*” diyelim.

- S: Bu durumda sahip olunan değerleri korumak gibi bir durum ortaya çıkıyor. Yani hem aklın hem kolun güçlü olacak. Bu o anlama mı geliyor?

Sorun Çözme Kabiliyeti ya da kısaca Çözüm Kabiliyeti..

- C: Evet o anlama geliyor. Buna teknik deyimle *bireysel veya toplumsal rekabet gücü* ya da Sorunların İntikamı kitabındaki terminolojiyle “*Sorun Çözme Kabiliyeti*” (kısaca *Çözüm Kabiliyeti*) deniliyor.
- S: Genel çerçeve olarak anladım, ama bu “*hileyle veya zorla değer transfer etmek*” meselesi tam gözümde canlanmadı. Biraz daha somutlaştırmak mümkün mü?
- C: Önce *hileyle değer transferi* nasıl oluyor ona bakalım: Buradaki hile terimi tam yerinde kullanılmış mıdır emin değilim ama başkaca terim de aklıma gelmiyor. “Hile” teriminin tanımına göre, “*karşısındakinin zeka, bilgi veya dikkat eksikliğinden yararlanarak kendine yarar sağlamak*” şeklinde anlaşılabilir.

Şimdi bir an için iki kişi arasında, süregiden bir ticari ilişki düşünelim.

- S: Süregiden ne demek, ticari ilişki desek yetmez mi?
- C: Yetmez, çünkü bazı ticari ilişkilerde taraflardan birisinin acil bir ihtiyacı nedeniyle alış-veriş ilişkisi istisnai bir şekilde olabilir. Ama “süregiden” bir ilişkide alıcı ve satıcı arasındaki ilişki istisnalara değil, normal koşullara göre yürür.
- S: Peki anladım, süregiden ticari ilişki halinde hile nasıl olacak?
- C: Bir ticari ilişki temelde bir *değer değiş tokuşu*’dur. Her iki taraf da verdiği değer karşılığında daha çok değer almak ister. Süregiden bu ticari ilişki sürecinde bu alış-verişlerden kimin değer kazanarak, kimin değer yitirerek çıktığını anlamak için, sürecin ilerisindeki adımlara bakmak gerekir.
- S: Bir dakika, kafam karıştı. Mesela bu bir ihracat-ithalat süreci olsa ve yine mesela biz İngiltere’ye bir mal, örneğin mutfak eşyası ihraç etsek ve İngiltere de ithal eden ülke olsa, her iki taraf da bu işlemde değer kazanmak ister.

Bizim bu ihracat işleminden değer kazanıp kazanmadığımızı anlamamızın yolu, ihraç ettiğimiz mutfak eşyalarının maliyetleri üzerine bir kâr koyarak satmamız değil midir? Ve biz aynı malı veya benzer

değer grubundaki malları defalarca ihraç edip her defasında kâr ediyorsak, değer kazanan biz oluruz. Doğru değil mi?

- C: İşte kolaylıkla yanılgıya düşülebilecek olan nokta burasıdır. Eğer Türkiye sadece mal ihraç edip, hiç ithalat yapmasa, yani neye ihtiyacı varsa hep kendi üretse, bu söylediğin doğru olurdu. Ama Türkiye de dahil dünyada böyle bir ülke yok.

Her ülke bazı mallar ihraç ediyor, bir taraftan da ihtiyacı olan başka malları ithal ediyor.

- S: Peki, neleri ihraç edip neleri ithal ettiğinin bir genel ilkesi var mı?
- C: Evet var. Her ülkenin rekabet gücü, neleri ihraç edebileceğini ve bunları ne kadar değer karşılığında ihraç edebileceğini; böylece biriktireceği değerlerle neleri ithal edeceğini ve de ne kadar değer karşılığında ithal edebileceğini belirleyen ölçüdür.

Eğer Türkiye'nin rekabet gücü, ancak düşük değerli malları üretmeye uygunsa, benzer durumdaki ülkelerin rekabet güçleri de benzer malları üretmeye yeteceği için, biz istediğimiz fiyatı koyamayız ve marjinal kârlarla satmak zorunda kalırız; bize empoze edilen fiyattan daha yüksek değer istersek, hemen benzer değerdeki mal üreten ülkelere yönelirler.

İhracat karşılığında elde ettiğimiz değerlere karşılık, mesela *mutfak eşyası ve mobilya* satıp, rekabet gücü daha yüksek ülkelerden *bilgisayar, cep telefonu, nükleer santral veya savaş uçağı* ithal ediyorsak, bunları üretebilenlerin sayısı çok daha az olacağı için, istedikleri değerleri ödemek zorunda kalırız.

Yani bu iş bir rekabet güçleri mücadelesi olup, sadece ne sattığımıza değil, aynı zamanda ne satın aldığınıza da bakmamız lazım.

- S: Cep telefonu, bilgisayar ya da nükleer santral üretebilecek ülkeler niçin mobilya ya da mutfak eşyasını bizden alsınlar, onları da kendileri kolayca üretmez mi?
- C: Tabii ki üretebilirler, ama bu akıllıca olmazdı. Eğer bir ülke, elindeki imkanları, üretebileceği en yüksek değerdeki mal veya hizmet ürünler için değil de daha düşük değerdekileri üretmek için kullanırsa, ihtiyacı olan yüksek değerli mal ve hizmetleri satın alabilecek değerleri nereden bulacak?

Bu nedenle, her toplum elindeki imkanları en yüksek değerli ürünleri üretip, düşük değerli olanları, rekabet gücü düşük ülkelere ithal eder.

İşte adına hile veya kurnazlık dediğim yöntem budur. Yani tek başına ihracat artırmak değil, ithalat ve ihracata birlikte bakıp, toplamda değer kazanmak amaç olmalıdır.

Carî Açık yoksa bu mudur?

- S: Acaba cari açık denilen olgu ile bu açıkladığınız ilişkili mi?
- C: İlişkili ne demek, tam olarak cari açık bu demek. Yani bir ülkenin düşük değerli ürün ihraç edip, yüksek değerli ürün ithal etmesi demektir.
- S: Eh o zaman sorun'un çözümü çok kolay, düşük değerli ürünler yerine yüksek değerli ürünler yaparız olur biter, değil mi?
- C: Keşke o kadar basit olabilseydi. Bir ülkenin hangi değer kategorisindeki mal ve hizmetleri üretebileceği, bir tercih değil yapısal bir konudur. Yani yarın sabah kalkıp savaş uçağını biz üretelim diyemezsiniz.
- S: Çünkü savaş uçağı –ve benzer yüksek değerliler- buzdağının görünen kısmı. Derindeki bölümde ise *bilim ve teknoloji üretebilme kabiliyeti var, o bilgileri koruyabilme becerisi var, rakiplerini alt etme*

becerisi var ve sürekli olarak bu çevrimi yenileyebilme kabiliyeti var, değil mi? Şimdi daha iyi anlıyorum.

- C: İşte belirttiğin bu kabiliyetlerin toplamına “*toplumsal rekabet gücü*” veya *Sorun Çözme Kabiliyeti*” ya da daha kısaca *Çözüm Kabiliyeti* adı veriliyor. *Çözüm Kabiliyeti* kavramının sıradan bir söz olmanın çok ötesinde önem taşıdığı sanırım daha iyi anlaşılıyor.
- S: Evet anlaşılıyor da, yeni sorular ortaya çıkıyor. Şöyle ki: Bir toplumun ürettiği ve ticaret yoluyla elde ettiği değerler, o toplumun bireylerinin refah ve mutluluğu için harcanıyor. Maslow’un piramiti bunu söylüyordu.

Eh o toplum, bu durumunu korumak, üstelik refahını daha da artırmak isteyeceğine göre, rekabet gücünü yani *Çözüm Kabiliyeti*ni daima başka toplumlardan daha yüksek tutmak isteyecek; başka toplumlar da rekabet güçlerini yükselterek bireylerine refah sağlamak isteyeceklerdir.

Şimdi soru şu: Bu rekabet gücü mücadelesinin kuralları var mı, varsa nelerdir?

- C: Mücadelenin kuralları *var ve de yok*.
- S: *Hem var hem yok* ne demek, bu olur mu?
- C: Uluslararası ticarete rekabetin kuralları Dünya Ticaret Örgütü başta olmak üzere, birçok anlaşma yoluyla belirlenmiştir. Fakat bütün bu kuralların, rekabet gücü düşük toplumları korumak için olduğu sanılsa da gerçek tam tersidir. Rekabet gücü yani *Çözüm Kabiliyeti* düşük toplumlar daima kaybetmeye mahkumdurlar, ama bir yandan da uluslararası kurallar yoluyla sürekli olarak kendilerini teselli ederler.

Yani daha düz tabirle, kurallar, düşük değer üreticilerinin kendilerini yüksek değer üretebilenlerle eşit olarak algılamalarına yarar. Ama oyunun yazılı olmayan kurallarını daima *Çözüm Kabiliyeti* yüksek olanlar koyar. *Hem var hem yok* bu demektir.

- S: Bu *Toplumsal Rekabet Gücü* ya da yeni deyimle *Çözüm Kabiliyeti* mücadelesinde hile dediğiniz kısmı anladım. Kısacası, rekabet gücü düşük olanın düşük değerli ürün üretmesi ve bunları satıp kâr edip sevinirken, bir yandan da yüksek rekabet güçlülerin yüksek değerli ürünlerini satın almak zorunda kalması ve sattıklarından sağladığı değerlerden çok daha fazlasını harcıyıp cari açık yaratması. Özet bu değil mi?
- C: Sen benden daha kısa ve öz anlattın, evet aynen böyle oluyor. Ayrıca bu cari açık denilen ve aslında “*değer açığı*” denilebilecek olgu, yüksek rekabet gücündeki yani yüksek *Çözüm Kabiliyetli* toplumlarca başka bir amaçla da kullanılıyor. Bil bakalım nasıl?
- S: Herhalde pek hayırlı bir amaç için değil!
- C: Kim için hayırlı olduğuna bağlı. Kendileri için gayet hayırlı, ama bizim için değil. Cari açık kendi kendine havada asılı duran bir şey değil, bir yerden desteklenip kapatılması lazım. Bu destek de ya sıcak para denilen borsaya giren dövizle, ya da devletin, uluslararası piyasalarda dövize verilen faizden daha yüksek faizle borçlanması yoluyla geliyor.
- S: Dünyada dolara en yüksek faizi ödeyen ülke Türkiye’dir sözü bundan dolayı mı çıkıyor?
- C: Evet, cari açığımızı ancak böyle kapatıyoruz. Ama mesele burada da bitmiyor.

S: Daha ötesi de mi var?

- C: Evet var. Cari açığın bu finansman yolu bir şantaj aracı gibi kullanılabilir bir koz haline geliyor. Bu koz konusunu daha sonra

konusacağımız için şimdilik sadece düz anlamıyla koz olarak anlaman yeter.

Bir an için, borsaya döviz yatırarak firmalarımızın hisselerini satın almış yabancıların bunları satıp çıktığını düşün, bir saat içinde döviz fiyatı tavan yapmaz mı? Ayrıca, dış borçlanmada zaten yüksek ödediğimiz faiz daha da artmak zorunda kalmaz mı?

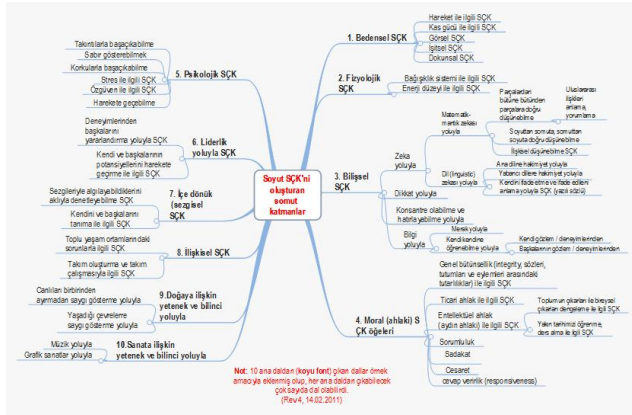
- S: **Bu kurt kaparı gibi bir şey, kurtuluş yok.**

- C: Şimdi bu şantaj aracının yani kozun kullanılmayıp ama kullanılabilmesi tehdidiyle Türkiye'ye neler yaptırılabilceğini düşünebiliyor musun?
- S: Desene cari açık sadece bir para meselesi değil, müthiş bir yaptırım aracı.
- C: Evet, cari açığın altında da düşük değerli ürün üretmek, onun altında düşük *Toplumsal Rekabet Gücü* yani *Çözüm kabiliyeti yetersizliği* yatıyor.
- S: Bir de şu soru var aklımda; her şeyi ölçen insanlar bu *Toplumsal Rekabet Gücü* ya da *Çözüm Kabiliyeti*'ni ölçüyorlar mı?
- C: Tabii ki ölçüyorlar. Fakat önce bir netleştirme yapayım. *Toplumsal Rekabet Gücü* ve *Rekabet Gücü* farklı iki kavram; ilişkili ama farklı. Rekabet Gücü, bir toplumun ürettiği mal ve hizmetlerin bir bütün olarak rekabet edebilme gücünü ölçüyor ve her yıl iki ayrı uluslararası kuruluş bulduğu sonuçları yayımlıyor.
- S: Hangi kuruluşlar bunlar ve nasıl erişebiliriz?
- C: Birisi World Economic Forum, <http://bit.ly/19VP3W> adresinde 2013 yılına ait olan rapor var. Diğeri ise World Competitiveness Report, IMD adlı bir kuruluşça yayımlanıyor <http://bit.ly/195yyZI> adresinden erişilebiliyor.
- S: Toplumsal Rekabet Gücü neleri ölçüyor?
- C: *Toplumsal Rekabet Gücü* ise, sadece ticari alanda rekabet edebilirliği değil, bir toplumun akla gelebilecek tüm niteliklerini içeriyor. Örneğin ülkenin özgürlükler konusundaki durumunu, kadının durumunu, çocuk ölümlerini, gelir dağılımı eşitsizliğini vb. parametreleri ölçüyor. Buna da İnsani Gelişme İndeksi adı altında topluyor. Bunlar da her yıl yayımlanıyor.

Toplumsal Rekabet Gücü kavramıyla, bunun dışında başka faktörler de kastediliyor. Örneğin, *topraklarını yabancıların işgaline karşı koruyabilme kabiliyeti, ticari olarak sömürülmeye karşı direnci* vs vs.

Dolayısıyla Toplumsal Rekabet Gücü tek indeksle ifade edilemiyor. İşte *Çözüm Kabiliyeti* kavramının, kamuoyunda yer etmemiş olmasında bu çeşitliliğin rolü var.

- S: Maslow'un ihtiyaçlar piramidindeki değerlerin edinilmesinde "hile veya kurnazlık" yolu konusunda epey aydınlandım. Fakat bir konunun altını da çizmeme müsaade edin: Değer transferi süreçlerinde bir kurnazlık ögesi var, ama daha baskın özellik, *Çözüm Kabiliyeti* düşük toplumun aymazlığı, akılsızlığı, beceriksizliği.

- C: Doğru söze ne denir ki!

Zor kullanımı!

- S: Şimdi biraz da, değer transferi yolunda “zor kullanımı”nın nasıl olduğuna değinir misiniz?
- C: Bunu anlatabilmem için, önce *Çözüm Kabiliyeti* olgusunun hangi bileşenlerden meydana geldiğini, ardından da bu bileşenlerden oluşan bileşke” durumundaki *Çözüm Kabiliyeti'nin* nasıl olup da bileşenlerden yeni birisi olarak devreye girdiğini konuşmamız lazım.
- S: Bir dakika, yanlış mı duydum? Yani *Çözüm Kabiliyeti* kendinin bir girdisi mi olacak diyorsunuz?
- C: Evet aynen öyle diyorum. *Çözüm Kabiliyetinin* başlıca bileşenleri (birey için) aşağıdaki zihin haritasında görülüyor (büyütmek için [tıklayınız](#)).
Görüldüğü gibi ortadaki SÇK kısaltmalı *Çözüm Kabiliyeti*, onu oluşturan somut girdilerden farklı olarak “soyut” olarak adlandırılmış.
- S: Evet öyle gösterilmiş. Halbuki siz, *Çözüm Kabiliyeti'nin* somut ilave bir girdi olarak (sanki n+1nci imiş gibi) kendinin girdisi olduğunu söylüyordunuz.
- C: Haklısın, bu *geri-besleme (feed-back)* etkisi olarak bilinen ve hemen hemen tüm biyolojik, teknolojik ve sosyolojik olaylarda rastlanan bir durum.
- S: Bir örnek verirseniz daha iyi anlarım.
- C: Bir değil birkaç örnek vereyim ki iyi anlaşılsın; çünkü *Çözüm Kabiliyetinin* salt bir adlandırma olmadığı, somut bir *Çözüm Kabiliyeti* girdisi gibi kendini “*etkilediği*” anlaşılırsa, belki üzerinde daha çok durulmaya değer görülür.
Dikkat edilirse “*etkilediği*” sözcüğünü kullanıyorum. Etkileme *artırma* yönünde de olabilir *azaltma* yönünde de olabilir. İşte birkaç örnek:
  - İnsan herhangi bir nedenle kızıp bağırarak, kendi sesi onu daha da sinirlendirir ve daha çok bağırmasına, o da dönerek daha çok sinirlenmesine yol açar. Yani bir sonuç olan bağırma, bir süre sonra kendi kendinin bir sebebi olmaya başlar.
Bunun tersi de mümkündür. Yani, sinirlendirici neden karşısında kendini bir yolla sakinleştirebilen kişi giderek daha az bağırma, o da giderek daha az sinirlenmesine yol açabilir.
  - Kişi zenginleştikçe daha zenginleşmek imkanı doğar. Benzer şekilde fakirlik de daha çok fakirleşmeye yol açabilir.
  - Bir kişi herhangi bir yolla çevresinde bir korku atmosferi yarattığında, bu atmosfer giderek çevrenin genişleyip korkunun artmasına yol açar. Korku arttıkça, örgüte katılım artar ve saldırganlık da artar. Yan korku korkuyu besler. Küçük ya da büyük mafyatik örgütlenmeler bunu sıkça kullanırlar.
- S: Evet anladım, ben de böyle onlarca örnek verebilirim şimdi.
Şifir burada başlıyor: Bileşenler ve bileşke dayanışması!
- C: Peki, şimdi *bileşenler* ve *bileşke* arasında nasıl bir yardımlaşma olduğuna bakıp, oradan da “zor kullanma” konusuna bağlayalım.
- S: Bileşke ile *Çözüm kabiliyetini*, bileşenler ile de *Çözüm Kabiliyetini* oluşturan ve zihin haritasında görülen yetenekleri kastediyorsunuz her halde!
- C: Doğrudur. Tahmin edilebileceği gibi, *Çözüm Kabiliyeti* bileşenlerinin hepsi aynı derecede güçlü değildir. Bazıları güçlü bazıları ise zayıf olabilir. Ama, sonuçtaki bileşke, yani *Çözüm Kabiliyeti* eğer rakiplerinizden daha yüksekse, *geri-besleme mekanizması* nedeniyle bu güçlü olan bileşke dönüp, zayıf olanlara birer destek olarak işlev görmeye başlar.

Karışık ama anlamak gerekiyor!

- S: Burası çok karışık geldi, somut örnek lazım.
- C: Peki; tutun ki bir toplum diplomasi becerisi açısından yetersiz. İyi yetişmiş diplomatları ve sağlam bir diplomasi kültürü yok. Ama diğer yandan askeri gücü, bilim-teknoloji gücü ve ticari gücü yüksek. Böylece de bileşke gücü yüksek.
- S: Olabilir, bu çok rastlanabilir bir durum.
- C: Bu durumdaki bir toplum, varsayın ki bir çıkarı nedeniyle diplomasi denilen *Sorun Çözme Aracı'nı* kullanmaya başlıyor. Fakat o alanda rakibine göre güçsüz olduğu için isteğini gerçekleştiremiyor. Bu defa, askeri gücünü bir *Sorun Çözme Aracı* olarak kullanıp (gerçekten ya da tehditle) yetersiz diplomasi gücünü güçlü hale getirmiş oluyor.
- S: Aslında sorunu diplomasi yoluyla değil, *diplomasi destekli askeri güçle* ya da *askeri destekli diplomasiyle* çözmüş olmuyor mu?
- C: Evet öyle oluyor. Sorun Çözme Araçları tek tek kullanılabilir gibi bileşikler yoluyla da –hatta daha da çok- kullanılabilir.
- Burada dikkat edilmesi gereken ilginç bir nokta var: Diplomasisi zayıf olan toplum, zaman içinde bazen askeri, bazen ticari, bazen bir başka güçlü çözüm aracını diplomasi yanında devreye sokarak, bir bakıma diplomasisini güçlendirir. Rakipleri, bu toplumun diplomasisi ile karşı karşıya geldiklerinde sadece diplomatlarıyla değil, *destekli diplomatlarıyla* karşı karşıya olduklarını bilirler. Yani diplomasi pür diplomasi olarak kalmayıp güçlenmiş olur.
- S: Bu biraz tavla da zar tutmaya benziyor. Oyun gücünüz yetmediği anda devreye zar tutma giriyor.
- C: Gerçek yaşam hep böyle; çoklu çözüm araçlarını bireysel yaşamımızda da sıkça kullanıyoruz.
- S: Zor kullanarak değer transfer etme konusunu anladım sanırım. Kurnazlık vs yetmediğinde devreye yaptırım gücü daha yüksek araçlar giriyor ve rakipleriniz de bunu zaman içinde öğreniyorlar.
- C: İlk ABD başkanlarından Theodore Roosevelt'in ünlü bir sözü var: *Yumuşak konuş ama elinde iri bir sopa bulundur; daha ileri gidersin.*
  - S: Peki bu zor kullanma konusu ahlaki mi?
- C: Eflatun'un Sofist adlı kitabında Eflatun bir soru ile başlıyor: Doğru nedir? Sonra cevabını kendi veriyor: Doğru gücünün işine gelendir? Karşısındaki sofist buna itiraz ediyor ve bunun haksızlık olduğunu iddia ediyor. Fakat Eflatun o soru-cevap yöntemiyle sofistini pes ettiriyor ve doğru'nun gücünün işine gelen şey olduğunu kabul ettiriyor.
- S: Gerçekten de doğru gücünün işine gelen midir?
- C: Eflatun, sofistini alt ettikten sonra, *doğru gücünün işine gelen değildir* diye geri dönüyor. Sofistini aklı karıştırıyor ve Eflatun aynı yöntemle, doğrunun gücünün işine gelen olmaması gerektiğini açıklıyor.
- S: Şimdi benim de aklım karıştı; *Doğru, Çözüm Kabiliyeti yüksek olanın işine gelen* midir yani?
- C: Hayır, tabii ki değil. İnsanlık tarihi boyunca süzülüp gelen ahlaki maksim "zarar verme" olduğuna göre, güçlü ya da güçsüz olanın uyması gereken kural "işine gelmek" değil, karşısındakilere –ve de kendine- zarar vermemektir.
- S: E o zaman nasıl oluyor da toplumlar bu evrensel kuralı göz ardı edebiliyorlar?

- C: Ben bu büyük resmi doğrunun ne olduğunu anlatmak için değil, sistemin nasıl işlediğini anlatmak için çiziyorum. Maslow'un ihtiyaçlar piramidini lütfen tekrar gözünün önüne getir.
- S: Evet getiriyorum, en altta fizyolojik ihtiyaçlar vardı.

İnsan ihtiyaçları uğruna yamyamlaşabilir..

- C: İnsanlar bu ihtiyaçlarını karşılamak için gerektiğinde o kadar vahşi olabilirler ki, birbirlerini dahi yiyebilirler. Bir uçak kazası sonunda aç kalan kişilerin nasıl yamyamlaştığını hatırlarsın.
- S: Evet And dağlarına düşen bir uçaktaki 16 kişi, ölen 29 kişinin cesetlerini yiyerek hayatta kalmıştı galiba.
- C: Evet, ihtiyaçlar piramidinin fizyolojik ihtiyaçlar tabanına yaklaştıkça insanın vahşi yanı ortaya çıkar; aynen toplumlar da böyle. Daha üst düzeydeki ihtiyaçlar için ise çeşitli muaşeret normları icat edilmiş. Yani cesetleri elle parçalayarak değil de bıçak çatal ve peçete kullanarak yemek gibi ☺.
- S: Uluslararası kurallar vs ne oluyor?
- C: Ona değinmiştim, onlar, Çözüm Kabiliyeti düşük olanların birbirlerine fazla zarar vererek, değer transfer kaynaklarının zarar görmesine engel olmak amacıyla kullanılır. Yüksek çözüm kabiliyetli olanlar ise bu tür kurallara ihtiyaç duymazlar.
- S: Şimdi siz, "*Çözüm Kabiliyetimizi yükseltelim*" derken, bizim de böyle acımasız bir toplum haline gelmemizi mi öneriyorsunuz?
- C: Yüksek ahlak ve yüksek Çözüm Kabiliyeti birbirinin alternatifi değildir. Hatta, çözüm kabiliyetinin bileşenlerinden birisi de yüksek ahlak normlarına sahip olmaktır. Ama çoğu toplum, çok çaba harcamak gereken "yüksek ahlak" ile uğraşmak yerine, kestirme yoldan hile veya zorla değer transferi yolunu seçer.
- S: Ahlak ve Çözüm Kabiliyeti birbirinin alternatifi olmadığına göre, ilk iş, Çözüm Kabiliyetiniz açısından zafiyetleri saptayıp gidermek olmalıdır.
- C: Söylemek istediğim tam olarak budur. Ahlaki normlarınıza referans olarak her neyi alıyorsanız, o referansa göre hareket etmek, bir yandan da o referansın çizdiği ahlaki çerçeve içinde kalarak Çözüm Kabiliyetinizi artırmak gerekir.
- S: Ama ortada yadsınamaz bir gerçek var: O da, yüksek *sorun çözme kabiliyetine* sahip toplumların genelde ahlaki normları bir yana bıraktığıdır. Bunun nedeni sizce nedir?
- C: İşin bu tarafı ahlak felsefesinin alanıdır, ama kısaca söylemek gerekirse, insanların bir temel soruyu sormayı ihmal edip, akıntıya kapılmışçasına tüketmeye, tüketmeye ve daha çok sahip olup daha çok tüketmeye çalıştıklarıdır.

- S: ☹ temel soru nedir?

- C: "*Ben niye varım; ne yapmak, nereye varmak istiyorum?*"
- S: Cevabı pek kolay verilebilir bir soruya benzemiyor.
- C: Önemli olan bu soruyu sormak, üzerinde düşünmek, onunla oynamak. Yaşamın her anını bu sorular bağlamında sorgulamak. Cevap herkeste ayrı, hatta her an ayrı olabilir. Sakınmak gereken ise akıntıya kapılıp bunları sormadan yaşamak.
- S: *İyi ahlak sorgulamaktır* gibi bir sonuç çıkıyor.
- C: En azından "*iyi ahlaka varmanın yolu sorgulamaktır*" dileyebiliriz.
- S: Bu sorular bizi, ana rotadan çok uzaklara götürebilir. Geldiğimiz noktaya kadar anladıklarımı tek cümleyle özetlemem gerekirse, şunu

diyebilirim: *İhtiyaçlarımızın sınırı yoktur ve her biri birer enerji ışması ürünüdür. Buna göre elimizdekileri, mevcutları korumasını, yenilerini üretmeyi ve elimizden hile veya zorla transfer edeceklere karşı kendi çözüm kabiliyetimizi artırmamız gerekiyor. Çünkü transfer eylemlerini caydırabilecek hiçbir ahlaki kural güçlülere karşı işlemiyor.*

- C: Evet özet budur.

Bir soru daha: Koz nedir?

- S: Şimdi aklımda iki soru daha kaldı: Birisi "koz" konusu; diğeri de Çözüm Kabiliyetini zayıflatan nedenlerin neler olduğu ve nasıl güçlendirilebileceği.
- C: Koz kavramı, buraya kadar açıkladıklarımızın bir kaçınılmaz sonucu olarak ortaya çıkan bir kavram. Madem ki elimizdeki değerleri elimizden –ister bizim yetersizliğimiz, ister rakiplerimizin zarar verici tutumları nedeniyle- almak isteyenlerle çevrili bir dünyada yaşıyoruz, rakiplerimizi caydırabilecek "nedenler"e ihtiyacımız var. İşte o nedenlere koz diyorum.
- S: Bu biraz hırsıza karşı ev korumaya benziyor. Hırsızın olası niyetlerini ve gözü karalığını tahmin edip, onu caydırabilecek çeşitli önlemler birer koz oluyor galiba.
- C: İyi bir benzetme, ama sadece evinizi değil kendiniz de dahil her şeyinizi. Ayrıca da, yaşamınızın doğal gerekleri olarak herkesle ilişki halindedesiniz. Yani sadece evinizin kapı ve pencerelerinizi kilitlemeniz yetmiyor. Birisiyle konuşurken dahi soyulabiliyorsunuz.
- S: Yok artık bu kadarı da paranoya gibi oldu.
- C: Abartmıyorum, ama siz henüz "değer" kavramını tam içselleştirmedığınız için abartı gibi geliyor.
- S: E canım konuşurken dahi soyulabilirsiniz demek abartı değil mi?
- C: Birkaç soru sorayım, abartı olup olmadığına sen karar ver.
- S: Sor bakalım.
- C: En kıymetli, kaybetmeye hiç razı olamayacağın bir şeyini söyler misin?
- S: Tabii söylerim, "hayatım".
- C: Güzel, "hayat" dediğin daha somut olarak "zaman"dan ibaret değil mi? Yani birisi gelip de senin yaşam sürenden mesela 10 yılı koparıp alsa, bu büyük bir kayıp olmaz mı?
- S: İyi de herhalde hapsedilmeyi filan kastediyorsun. O farklı bir iş.
- C: Hayır hapsedilmeyi kast etmiyorum. Gönüllü olarak yaşamının on yılından vazgeçmeyi söylüyorum.
- S: Ben aptal mıyım, niye gönüllü olarak yaşam süremden vazgeçeyim.
- C: Aptal olmadığını biliyorum, ama bu on yılı bir defada değil ama minicik parçalar halinde senden çalan hırsızlar varsa ne olacak?
- S: Ne olur, dolandırmadan söyle de çatlatma insanı.

Zaman hırsızları..

- C: Peki söyleyeyim. Zaman hırsızlarından söz ediyorum. Daha da somut olarak "değer iletişimi" kuralına uymayan insanlardan bahsediyorum.
- S: "Değer İletişimi" deyimini ilk defa duyuyorum. Ne demek o?
- C: Bu bir deyim. Bir iletişim sürecindeki tarafların mutlaka uymaları gereken bir kuralı anlatıyor. Her iki taraf da, karşısındakinin zaman

harcamasını gerektiren bir şey yaptığında, ona mutlaka bir “değer” sunmalı.

- S: Yani bir alış-veriş gibi mi? Birisi bir şey veriyorsa diğeri de ona eşit değerde bir şey verecek. Ya para ya da takas edilmeye değer bir şey.
- C: Evet aynen öyle. Şimdi gözünün önüne karşı karşıya oturmuş, konuşmayan ama birbirlerine sürekli olarak bir şeyler alıp veren iki kişi getir. İletişim de aynen böyle. İletişim süresinin sonunda, her iki taraf da, oradan en azından bir değer kaybetmeden, mümkünse değer kazanarak ayrılmalı.

Piyon verip at almak!

- S: Ta en başında ticaretten söz ederken verdiğin örnek gibi. Ticaret yapan iki taraf da süregiden ilişki sonunda değer yitirmek istemez. İlişkinin bir aşamasında değer yitirirse, mutlaka bir başka adımında daha yüksek değer kazanmak içindir. Satrançta piyon verip at almak gibi.
- C: Bir de anlamadım diyorsun, ne güzel anlamışsın.
- S: Zaman hırsızlığına geri dönelim. İletişim yoluyla ilişki içindeki iki kişi sürekli olarak birbirlerine değer sunmalı dedin. Peki, ağzımızdan çıkan her bir söze dikkat edeceğiz, diğerrinin işine yarayacak bir şey midir diye düşünerek konuşacağız öyle mi?
- C: Tastamam öyle.
- S: Ya o zaman kimseyle bir kelime konuşamazsın.
- C: E o zaman, böyle bir değer denkliği olmadan iletişim kuruyorsan sen gönüllü olarak yaşamının bir süresinden vazgeçiyorsun demektir.
- S: E peki ne yapayım, inzivaya mı çekileyim?
- C: İnzivaya gerek yok. Değer iletişimi kuralını bir iletişim ahlakı olarak benimsersin ve ancak buna uyanlarla konuşur görüşürsün.
- S: Yani bir değer alabilme imkanım yoksa hiç konuşmayacağım öyle mi?
- C: Tam öyle değil. Bazen, söylediklerinden ne anlaşıldığını öğrenmek istersin. Bu bilgi de senin için değerlidir. Bunun için iyi dinleyici birisini bulup ona anlatmalı ve onun tepkilerini almalısın. Bu da mükemmel bir değer iletişimidir. Yani karşındakinin tepkileri de senin için birer “değer”dir.
- S: İyi dinleyici ne demek?
- C: Karşındakine bir şey söyleyerek ya da dinleyerek –ama susmadan– bir değer sunabilirsin.

S: Susmadan dinlemek de ne demek?

- C: Susmak ve dinlemek arasında siyah ve beyaz kadar fark var. Karşındakini öyle dinlersin ki, göstermiş olduğun dikkat ve yoğunlaşma, karşındakine, söylediklerinin tam anlaşıldığını veya anlaşılacak için çaba harcadığını “sessizce söyler”. Bir de “susmak” var ki o konuşma sırası beklemekten ibarettir. Sürekli konuşan ve susan arasında pek fark yoktur.
- S: Nasıl fark olmuyor?
- C: Değer iletişimi açısından fark yoktur demek istiyorum. Sürekli konuşan kişi varsa “iletişim” yoktur. Onun derdi sürekli olarak kendi fikirlerini anlatmaktır. Sürekli susan da öyle; ya ilgi duymuyordur, ya iletişim sürecine katacak bir değeri yoktur.
- S: Değer iletişimini anladım.
- C: Verimli bir değer iletişiminde her iki taraf da değer sunar ve alır.

- S: Buraya zaman hırsızlarından korunma bağlamında geldik. Yani, sahip olduğumuz en önemli değer olan zamanımızı çalmak isteyenlere karşı önlem alma zorunluğundan söz ederek geldik.
- C: Zamanımızı korumak için kullanacağımız bir araç *değer iletişimi*. Diğer bir araç ise *aktif dinleme* denilen, küçük müdahalelerle, düşük değerli konuşmaları kısaltan, daha değerli alış-veriş zorunluğunu – kibarca- sürekli hatırlatan dinleme yöntemi.
Dikkat edersen, zamanının çalınma tehdidine karşı kullanabileceğin en az iki araç var. İşte benzer biçimde başka sahip olduğun değerleri koruyabilmek için de böyle araçlara ihtiyaç var. Bütün bunlara genel olarak “koz” diyoruz.
- S: Biraz anladım gibi ama, kavram dağarcığıma dıştan girdiği için henüz tam benim olamadı. Zaman içinde kullan kullana sahiplenebileceğim.
- C: Şöyle düşünürsen “koz” kavramı daha iyi anlaşılır. En genel durumda, her an için birilerinden bir şeyler istiyoruz, birileri de bizden bir şeyler istiyor.
- S: Evet hayat aşağı yukarı böyle bir şey. İsteklerin bazen maddi, çoğu zaman elle tutulmaz şeyler; anlayış, sevgi vb. Bunun koz ile bir ilgisi var mı?
- C: Var, isteklerimizi gerçekleştirmek, bizden istenenler içinden bazılarının ise gerçekleşmesine engel olmak isteriz. Bu genel tutumumuz değil mi?
- S: Evet öyledir. Dostlarımızla ilişkilerimiz bunun dışında olmak üzere böyledir.
- C: İsteklerimizi gerçekleştirmek durup dururken olmaz. Ya *hatır* “koz”unu kullanırız, ya *karşılıklık*, ya da zarara uğratılacağına ikna ederek. Bunların her biri birer kozdur.
- S: Peki toplumlar arasındaki ilişkilerde koz ne demek?
- C: Bir tarafın bir üstünlüğü ya da diğer tarafın bir zafiyeti bir kozdur. Söylemeye gerek yok, ama bir taraf için üstünlük olan diğer taraf için zafiyet anlamına geliyor.
- S: Keşke örnekler üzerinden konuşabilseydik.
- C: <http://bit.ly/1aAOVIq> adresinde çok sayıda koz örneği var. Bir göz atmanı öneririm.
- S: Öyle görünüyor ki bir toplumun önde gelen işlerinden birisi Koz Yönetimi. Peki, kime karşı kozlarımızı belirleyeceğiz; ya da tam aksine zafiyetlerimizi kimler kullanabilir de biz onlara karşı önlem alacağız?
- C: Kritik soru budur işte. Cevap basit ama gerçekleştirilmesi o denli basit değil: En çok ilişkide bulunduğun ve seninle ilgili niyet beslediğine inandığın tüm toplumlar öncelikli olmak üzere tüm toplumlara karşı kozlarını belirlemen ve sürekli de güncellenen gerekir.

- **Danimarka'ya karşı koz!**

- S: Yani bugün hiç ciddi bir sorunumuz olmayan örneğin Danimarka için de koz belirlemeli miyiz?
- C: Kesinlikle evet. Ve bunun çok rasyonel bir nedeni var.
- S: Paranoya değil yani.
- C: Değil. Farzet ki Yunanistan'a karşı yaptırmak istediklerin var, fakat yaptırabilecek bir kozun da yok. Ya da var olan kozların, isteğinin yanında uygunsuz düşüyor. Örneğin ticari bir taviz istiyorsan, silahlı kuvvetlerini kullanmaya kalkman doğru değil. Orantılı bir koz kullanmalısın.

- S: Peki, o zaman yapabilecek bir şeyin yok.
- C: Belli olmaz. Tamamen varsayımsal bir örnek olarak, diyelim ki, Danimarka Kraliyet ailesi ile Yunanistan kraliyet ailesi arasında bir akrabalık var. Bu onlar arasında bir "yaptırım ilişkisi"dir. Eğer Türkiye'nin Danimarka'ya karşı kullanabileceği bir koz varsa, pekala bu ikili zincir üzerinden isteğini yaptırabilirsiniz.
- S: Bu biraz kişiler arasındaki ilişkilere benziyor. Herkes bir işini yaptırmak için bir tanıdık arar ya onun gibi.
- C: Aynen öyle, ama burada sadece tanışıklık değil, her türlü ilişki kullanılabilir. Hatta, Danimarka örneğindeki gibi tek aracı ülke yerine çok daha karmaşık ve uzun ilişkiler söz konusu olabilir.
- S: BM'ye kayıtlı yüzden fazla ülke var. Herkesin birbirleriyle ilgili en az 100 kozunu listelesek on binlerce ilişki ortaya çıkar. Bunlar arasından, *isteğimizin gerçekleşmesine aracılık edebilecek belirli bir güzergah* bulmak ya da tersine, birisinin isteğine karşı engel oluşturmak neredeyse imkansız değil mi?
- C: ALEGAR kısaltmasını duymuş mu idin bilmiyorum. ALternatif Etki Güzergahları ARama sözcüklerinden türetilen bir algoritmanın adı.

- **Ş: Algoritma nedir?**

- C: Bir sorunu çözmek için hazırlanmış bir mantık düzeni. Musa el [Harezmi](#) adlı İranlı bir matematikçinin adına izafeten adlandırılmıştır. Çok sayıda parametre içeren yukarıdaki sorunu çözmek üzere hazırlanmış bu algoritmaya ait bir tanıtım <http://bit.ly/1bLFju9> adresinde izlenebilir.
- S: Bu algoritma halen kullanımda mı?

Algoritma da ne, küseriz, olmadı bağırırız!

- C: Hayır değil; nedeni de, uluslararası ilişkilerimizi koz kavramına göre değil *küsmeye, bağırma, tehdit etme (ama karşılığı olmayan tehdit), ihale verme veya iptal etme, tel'in etme, bayrak yakma, büyükelçiyi ilk uçakla geri çekme, diplomatik görüşmeyi 2. Katip seviyesine düşürme, malları boykot etme* gibi sorun çözme araçları yardımıyla(!) yönetme kültürümüzdür.
- S: Koz kültürü yerine bu tür etkisiz bir göstermelik kültürün var oluşunu nasıl açıklıyorsunuz?
- C: Bu sorunuzun cevabı ile, biraz önce sorduğunuz bir sorunun cevapları aynı.
- S: Hangi soruyu sormuştum, vallahi unuttum.
- C: Hani, aklımda iki soru var demiştin. Birisi koz konusu, diğeri de *Çözüm Kabiliyetini zayıflatan nedenlerin neler olduğu ve nasıl güçlendirilebileceği* idi. Koz konusunu sanırım açıklığa biraz olsun kavuşturduk. Çözüm kabiliyetini zayıflatan nedenler konusunda, koz kültürünün niçin gelişemediği ise aynı nedenlerden kaynaklanıyor.
- S: Ha tabii hatırladım. Belki de bu kadar *eleştirel akıl yürütme*'den sonra esas sormamız gereken buydu; yani niçin böyle oluyor? Ya da biz neleri yapıyor ya da aksine yapmıyoruz da *Çözüm Kabiliyeti* düşük birey, kurum ve toplum yapısına yol açıyoruz?
- C: Önce bir şey sorayım. Demin "*eleştirel akıl yürütme*" şeklinde bir deyim kullandın? Eleştiri ile ne kast ettin?

Bir de başımıza eleştiri çıktı!

- S: İşte herkes eleştiri sözcüğü ile neyi kast ediyorsa ben de onu demek istedim. Yani *tenkit etmek*, *eksiklerini ortaya koymak* anlamında.
- C: Konfüçyüs'e atfedilen bir söz var: *Kelimeler yanlış olursa cümleler, cümleler yanlış olursa kavramlar yanlış olur. Kavramlar yanlış olursa halk anlayamaz; halk anlayamazsa dirlik bozulur!*
- S: Bir şeyi yanlış mı söyledim?
- C: Yanlış demeyelim ama tam anlamında olmadı diyelim. *Eleştiri* sözcüğü *elemek* kökünden geliyor. Yani düşünceleri eleyerek her bir açıdan geçerli ve geçersiz olanları sınıflandırmak anlamında; elekler de sınıflandırma işine yaramaz mı?

Eski dilde eleştiri yerine tenkit kullanılıyordu. O da Arapça (nkd) kökünden geliyor. (nkd) dişlemek anlamına geliyor. Eski zamanlarda kullanılan paralar dişlenerek içlerindeki altın veya gümüş miktarının yerinde olup olmadığını diş izlerine bakarak anlardı. Dilimizdeki “*dişe dokunmak*” deyimini de, bir şeyin işe yararlılığını anlatıyor. *Tenkit* sözcüğü de bir fikrin *dişlenerek işe yararlılığının test edilmesi* anlamında.

Yabancı dilde ise kritik düşünce deniliyor. *Kritik* sözcüğü de Grekçe *krisis* kökünden geliyor ve *elemek* anlamında.

Bütün bunları şunun için söyledim: Eleştiri, tenkit, kritik sözcüklerinin her üçü de elemek, işe yararlılığına göre sınıflandırmak anlamına gelmesine rağmen, her ne hikmetse bu kavramın sadece bir parçası kullanılır olmuş. Bunun düşünce yaşamımıza nasıl bir etkisi olduğunu düşünabiliyor musun?

- S: Doğrusunu istersen bilmiyorum. Yani ne gibi bir etkisi olacağını düşünemiyorum. Ama biraz ipucu verirsen uyanabilirim.
- C: Doğru düşünme, bütün karar ve eylemlerimize yön verdiğine göre, koz kültürüne göre mi göstermelik kültüre göre mi yaşayacağımıza da düşünme kültürümüz yol açıyor. Bu çok net değil mi?
- S: Evet bu konuda hiç kuşku yok ve anladım.

Benim düşüncelerim hep doğrudur; yoksa değil mi?

- C: Güzel. *Doğru düşünme* iki parçadan oluşuyor. Birinci bileşenine *nedensel*, ikinci bileşenine *eleştirel düşünme* deniliyor ve ancak ikisi birlikte kullanıldığında *doğru düşünme* ortaya çıkabiliyor.
- S: Bunları tek tek açıklarsan ilerleyebileceğim, yoksa kolayca aklım karışıyor.
- C: Nedensel düşünme, bir sonuca yol açan tüm nedenleri hiç kopuk olmadan sıralayabilmek demek. Yani bir zincir gibi olacak ve hiç boş bakla olmayacak ya da bakla gibi görünen ama bir anlam taşımayan neden bulunmayacak.
- S: En iyisi bir örnek vermen.
- C: Peki. Ele alacağımız sorun, hemen herkesin yakındığı “gelir yetmezliği” olarak adlandırılan sorun olsun. Şimdi, bu soruna nelerin yol açtığına bakalım:

Soruna yol açan olası nedenler (tamamen varsayımsaldır)

1. Maaşı az
  - a. Amir ve arkadaşlarıyla geçimsizliği var
    - i. İnatçı
    - ii. Alıngan
    - iii. Kendini geliştirme konusundaki eleştirilere tahammül edemiyor
  - b. İş değiştirmekten korkuyor
  - c. Fazla mesai iyi bir ek gelir, ama tembelliği nedeniyle yapamıyor
2. Giderleri çok
  - a. Kumar oynuyor ve sürekli kaybediyor

- i. Kumarda kazananın (uzun vadede) sadece kumar oynatan olduğu gerçeğini bilmiyor.
  - b. Eği de bir gün kazanacağını umarak onu destekliyor.
    - i. Kumarda kazananın (uzun vadede) sadece kumar oynatan olduğu gerçeğini bilmiyor
- 3. Hesabını bilmiyor
  - a. Bütçe nasıl yapılır bilmiyor
  - b. Biliyor ama sıkıcı geliyor
  - c. Aile bireyleri üzerinde otorite yok
    - i. Sık yalan söylediği için diğer bireyler güvenmiyor
    - ii. Komđu dedikoduları yüzünden güven sarsıldı
    - iii. Çevrede iyi aile babaları var; onlarla karđılađtırılıyor.
- 4. Vs vs

Bu liste mükemmel bir “*nedensel dğnce*” rneği olarak görünüyor. Ama maalesef sorunu zlemek için tüm nedenleri gidermek insanüstü bir çaba gerektireceğinden, bunların önem sırasına sokulmaksızın “nedensel dğnce” tek bağına içe yaramıyor.

- S: Niçin yaramasın? Böyle bir liste hazırlansa insan içinden en önemlilerini seçer.
- C: Maalesef bu yolla doğru bir sonuca varılamıyor. Kişi, duyguları nedeniyle, herhangi bir yöne doğru sapabiliyor. Örneğin, kişi bu listede çok da önemli olmayan “*iyi aile babalarıyla karđılađtırılıyor olmayı*” (3.c.iii) esas neden olarak pekala seçebilir ve ailesinin o kişilerle görüşmesini yasaklayarak sorunu çözeceğini sonucuna varabilir.

Halbuki nedenler, bu konuda bilinen tekniklerden birisi kullanılarak sıralanırsa:

- 1nci derecede: 2.a.i ve 2.b.i
- 2nci derecede: Kendini geliştirerek gelirini artırmak (1.a.iii)
- 3nc derecede: Hesabımı bilmiyorum (3)
- .....
- .....

Diğer nedenler de böylece sıralanır. Bu Şekilde dğnmek “*eleştirel dğnme*” (*kritik dğnme*) olarak adlandırılıyor.

İşte böylece, *nedensel* ve *eleştirel* dğnce birlikte kullanıldığında soruna yol açan nedenlerin önemli bir bölümü çözüm yoluna girebilir.

- S: Nedenlerin sıralanması için bazı teknikler olduğundan söz ettiniz. Bunlardan kısaca söz eder misiniz?
- C: Bu tekniklerden birisi Pareto kuralıdır. Vilfredo Pareto (1848-1923) 150 yıl önce 80-20 kuralı olarak bilinen kuralı koymuş; ama bizim iş dünyamıza anlattığımda çok az kişinin bildiğini görüyorum. Kendi adıyla bilinen kural şu: “*Bir sonuca yol açan nedenlerin %20’si, sonucun %80’ini oluşturur*”. Bu teknik, çok sayıdaki neden içinden az sayıdaki önemliyi bulmada bir pusula gibidir.
- S: Bir toplumun –zellikle de aydın kesiminin- kavram dağarcığından sadece bu kuralı çıkarsanız dahi neler olabileceğini ve bu eksiğin nelerle kapanmış görüneceğini tahmin edebiliyorum.
- C: Bir diğer teknik, çapraz etki analizi adıyla biliniyor. Geçmiş yıllarda, rüşvet olgusuna nelerin yol açabileceğini belirlemek için bir nedensellik analizi yapmış ve 20 kadar neden bulmuştuk. Ama mesele bunları bulmakla bitmiyor. En önemlilerinin hangileri olduğunu bulmak gerekiyor. Nedenler arasında son derece karmaşık ilişkiler olduğu için de en önemlilerini göz kararıyla belirlemek zor.

İşte o tarihte apraz Etki Analizi tekniği kullanılarak en önemli –ve hiç tahmin edilemeyecek- iki neden belirlemiştik. Merak edersen <http://bit.ly/1gCinCX> adresinden okuyabilirsiniz.

- S: Nedir o iki önemli neden?
- **C: Sylemeyeyim de belki meraklanır okursun ☺**

Şimdi tekrar, çıktığımız noktaya dönelim. Sorular şöyleydi: *Koz kültürü niçin gelişmemiştir? Ve Sorun Çözme Kabiliyetini zayıflatan nedenler nelerdir?*

- S: Ha evet hatırladım, lütfen o sorulara geri dönelim. Galiba kilit taşı durumundaki sorular bunlar.
- C: Evet, bu iki ayrı soru gibi görünen sorular aslında tek. Çünkü *Çözüm Kabiliyetimizi* zayıflatan nedenler aynı zamanda koz kültürünün de gelişmesine engel oluyor.

Toplumumuz sadece “doğru düşünme” konusundaki bu binlerce yıllık gerçeği yeteri kadar yaygınlıkla bilmese, dış görünüşünde bir değişiklik olmaz; ama içten içe bir şeyler eksik olur ve onu –bizim ulusça yaptığımız gibi- sürekli övünerek gidermeye çalışır. *Sorun Çözme Kabiliyeti* yetersizliği olarak anlatmaya çalıştığım, düşünme kültürümüzde bu eksiğin açtığı yaradır.

- S: Düşünme her türlü eylemin ilk adımı olduğuna göre, eğer bunda bir yetersizlik varsa, her alana yansımaları doğaldır. Peki *Çözüm Kabiliyetimizi* yetersizleştiren başka neden veya nedenler de var mı?

İşte karnımızın yumuşak yerleri..

- C: Var. Önce başlıklarla söyleyeyim, sonra istersen tek tek üzerinde durabiliriz:
  - o İstismara Açık Alanlar
  - o Sorgulanamazlık
  - o Birey yerine tebaa üyeliği
  - o Vizyonsuzluk
  - o Kritik aydın kitlesi oluşturamayıp
  - o Sanatın gelişmeye etkilerinin idrakindeki yetersizlik
  - o Ve en önemlisi: Bütün bunlardan oluşan Kısır Sorun Çözme Kültürünün kendisi.
  - o Ve bir de acaba: İkili Kalıtsal Kuram uyarınca biyolojik olarak da etkilendik mi?
- S: Bunlardan bazılarını anlıyor gibiyim ama kısa kısa da olsa hepsinin üzerinden geçmekte yarar var.
- C: Bence de gerekir. Ama önce hemen işaret etmem gereken bir konu var. O da, bu sıralamada yer alan maddelerin –en sonuncusu hariç- bir önem sıralaması içinde olmadığıdır. En sonuncusu, sanki bir çeşit toplama işleminin sonucu gibi tümünden daha önemlidir.
- S: Niye öyle olduğunu hatırlıyorum. Konuşmamızın en başlarında, *Çözüm Kabiliyeti* denilen bileşkenin, onu oluşturan tüm bileşenleri tek tek etkilediğini, bu garip gibi görünen olguya geri-besleme (feed-back) denildiğini ve yaşamın tam alanlarında sıkça rastlandığını söylemiştiniz. Herhalde bu nedenle en önemlisi bu sonuncusudur.
- C: Çok iyi hatırladın, aynen öyle. O halde sıradan açıklayayım.

İstismara Açık Alan, toplumların birbirlerinden hile / kurnazlık yolu ile değer transfer etmeleri ile ilgili bir deyim.

Bir çeşit açık yara gibi.

- S: Boksörlerin, kaşı açılan rakibinin sürekli kaşına vurup, onu hareketsiz hale getirmesi gibi yani..
- Aynen öyle; bir anlamda sözü ağızdan aldın diyebilirim. Bir toplumun her bir sorunu, o sorunu istismar ederek kendisine bir değer transfer etmek isteyenler için bir av alanı gibi düşünülebilir. En iyisi birkaç örnekle açıklamak.

İstanbul’un trafik sorunu uzun yıllardır giderek derinleşen bir sorun alanıdır. Peki böyle bir sorun başka bir toplumun kendine değer transferi için nasıl kullanılabilir? Şöyle: Bir büyük uluslararası kuruluş bir büyük metropolde yatırım yapmak istemekte olsa ve bunun için

İstanbul da dahil birkaç metropol yarışıyor olsa, diğer metropoller, yatırımcı kuruluşu İstanbul'un trafik sorunu konusunda –biraz da abartarak- korkutabilir ve İstanbul'un kazanacağı bir “değer”in kendilerine transfer edilmesine yol açabilirler.

Bir diğer örnek, Olimpiyatların İstanbul yerine Tokyo'ya aktarılması için kullanılan argümanlardan birisi de İstanbul'un trafik sorunu olmuştur.

Bir diğer örnek, sözde Ermeni soykırımı sorunudur. Hemen hemen tüm toplumlar, parlamentolarında bu yolda bir yasa çıkarılacağı tehdidi ile, ticari bir taleplerini gerçekleştirerek kendilerine değer transferi yapmak peşindedirler ve çoğu zaman da bunu yapabilmektedirler.

Kürt sorunu da benzer şekilde istismar edilmekte, ayrılıkçı örgüte çeşitli yollarla destek sağlanarak, kendileri lehine bir koz haline getirmektedirler.

- S: Yani şunu anlıyorum: Özellikle çözülmemiş sorunların her biri, istismar edilebilecek birer “potansiyel değer”dir. Hatta, olmayan bir sorun yaratıp o dahi değer transferi için kullanılabilir. Yani boksörün sağlam kaşını açıp sonradan orayı derinleştirmek gibi..
- C: Mükemmel bir anlayış geliştirdin; gerçekte de aynen böyle oluyor. Sorun stokun ne kadar fazla ise ki bu sorun çözme kabiliyetin o kadar düşük demektir, transfere açık değerlerin de o kadar çok oluyor.
- S: Bunu anladım ve de İstismara Açık Alanların nasıl azaltılacağını da anladım sanıyorum.
- C: Nasıl?
- S: Önce, bu kavramın farkında olarak. Evinin duvarlarında delikler varsa, hırsızların buralardan gireceğinin bilincinde olacaksın ve dikkatini önce bu deliklerin olduğu yerlere vereceksin; alarm tertibatı kuracaksın önce buralara kuracaksın. Sonrasında da refah sağlamak için istismar edilecek birilerini aramak değil, istismara açık alanlar yaratan *Çözüm Kabiliyeti* yetmezliğini gidermeye çalışmak gerekir. Bu amaç, bir *ulusal vizyon* olabilecek kadar önemli sayılmalıdır
- C: Çok güzel. Bu arada, ilgini çekeceğinden emin olduğum nokta, *İstismara Açık Alan* ve koz ilişkisi.
- S: Tam net olmasa da anlayabiliyor gibiyim.

Açık yaraları koza çeviriyorlar..

- C: İstismara açık her alan, iç ya da dış tüm birey, kurum, kesim ve/ya toplumlar için potansiyel birer sömürü alanıdır. *Çözüm Kabiliyeti* gelişkin olanlar her nerede istismara açık bir alan bulur veya derinleştirir ya da yoktan yaratırsa, bunu derhal bir koz'a çevirir.

Birilerinden, sömürü yoluyla değer transfer etmek isteyenler için altın kural şöyle özetlenebilir:

- o En yakınındakilerden başlayarak *Çözüm Kabiliyeti* yetmezliği olan toplumları sapta,
- o Yok ise, mevcut sorunlardan koz üreterek, sorunların karmaşıklığını o toplumun *Çözüm Kabiliyeti* sınırları üstüne çıkar,
- o Var olan sorunları ise yine koz yoluyla derinleştirerek *Çözüm Kabiliyeti* yetmezliği alanı yarat,
- o Bu alanın kendi kendini besleyebilirliğini sağlamak için özgün önlemler (*nedensel ve eleştirel düşünce yetersizliği, eğitimde sorgulanamazlık, öğretmeye dayalı eğitim anlayışı, kuşkusuzluk, kesin yargılar, koşullandırma, çeşitli ahlaksızlık araçları* gibi) geliştir ve bu alanları sömür!

Uluslararası ilişkilere bir de buradan bakılırsa, birbirinden kopuk ve anlamsız gibi görünen nice olayın anlam kazandığı görülür.

- S: Ne diyeyim, gerçekten ürpertici. İnsanların bu kadar sinsi olabileceğine inanasım gelmiyor. Yani, sık sık gündeme gelen “*dış mihrakların (odaklar) Türkiye’yi karıştırdıkları*” konusu doğru mu?
- C: Doğru olmayan, dış mihrakların olmaması gerektiği, diğer toplumların aynen bizim kendi çıkarlarımızı koruduğumuz gibi bizim çıkarlarımızı korumak zorunda oldukları yanılığısı.

Halbuki herkes sadece kendi çıkarını korur. Bunu kafamıza yerleştirmemiz lazım. İnsanlar arasındaki dostluklarla toplumlar arasındaki dostluklar tamamen farklıdır. 60 yıl evvel biz Güney Koreliler için Amerikalılarla birlikte savaştık ya da Birinci Dünya Savaşında Almanlarla müttefik olduk diye bu dostluk anlamına gelmez. O günkü çıkarlarımızın onu gerektirdiği ya da çıkarlarımızı öyle algıladığımız anlamına gelir o kadar.

Ayrıca, şu iki durumun farkına dikkat edelim: Birincisi kendi çözemediğiniz bir sorun alanından dış odakların yararlanması, diğeri ise dış odakların, var olmayan bir sorun yaratıp, sonra da onu İstismara Açık Alan olarak kullanıp değer transferi yapması.

Gelişkin toplumlar, olmayan sorun alanlarını genellikle stratejik amaçlarla kullanırlar. Yani Gezi Parkı’nda gösteri düzenleyip, bunun hükümet karşıtı eylemlere dönüşmesini dış mihraklar yapmazlar; çünkü çok kolay ortaya çıkar. Onu kendi kendimize o hale getiririz, ondan sonra dış odaklar kullanabilirler.

Esas stratejik amaçla yara açmak, mesela İngiltere’nin birinci Dünya Savaşı sonunda Osmanlı’nın parçalanması sürecinde güney sınırlarımızı çizmek, Irak’ın, Türkiye, Suriye, Lübnan, Suudi Arabistan ile cetvelle sınırlarını çizmek gibi yollarla ve uzun vadeli çıkarlar için yapılır.

- S: Uzun vadeli çıkarlar! Ne gibi?
- C: Orta Doğu petrolünün yani her şeyin temelindeki enerjinin kontrolü amacıyla.

Özetle, dış odakların sorunlarımızı kullanarak koz üretmesi veya doğrudan değer transfer etmesi, genellikle kendi sorunlarımızı üretip, çözemeyip, giderek derinleştirip, bakterilerin üremesi için ortam yaratmak gibi “*kendim ettim kendim buldum*” modeline göre olur. Yani hiç kimse, açık yarasını temiz tutmadığı için bakterileri suçlamamalı.

- S: Dış ülkelerin ne zaman kendi çıkarlarını ne zaman bizim çıkarlarımızı koruyacakları konusu pek kolay bir konu değil galiba.
- C: Aslında çok kolay. Genel ilke, herkesin sadece kendi çıkarlarını koruduğudur. Yani akılla hareket eden herkesin demek istiyorum.

Bu konuda kuşkuya düştüğünde lütfen, hayatta kalmak için birbirlerini yiyen And Dağı kazazedelerini düşün! İhtiyaçlar piramidinde üst katmanlara tırmanmak için insanların yapamayacağı kötülük yoktur. Onları tek durdurabilecek şey ahlak anlayışlarıdır.

Din ya da akıl niçin kötülükleri durduramıyor?

- S: Ahlak anlayışı deyince akla hemen din geliyor. Dinler niçin bu acımasızlığa engel olamıyor.
- C: Dinler, iyi ahlak için yollardan sadece birisi. Ama ne yazık ki insanlığın ilk çağlarından beri dinler, istismarın bir aracı olagelmiştir.
- S: Bu, dinlerin bir eksikliğinden mi oluyor?
- C: Bir söz vardır: *İnsanlar ne kadar iyi tüfek yaparlarsa Tanrı da o kadar hızlı uçan kuş yaparmış*. Dinler de dahil hiç bir araç, insana rağmen insanı iyi yapamaz. Sen iyi olmak istiyorsan bu araçlar işe yarar. Aksi halde, tüm araçlar senin eğri amaçlarının emrine girer.
- S: İslamiyet için durum da aynı mı?

- C: Tabii ki aynı. Bernard Lewis'in "[What Went Wrong?](#)" (*Neler Yanlış Gitti?*) adlı bir kitabı var. Kitabın son cümlesi mealen şöyle: "*İslamiyet Müslümanlara ne yaptı değil, Müslümanlar İslamiyet'e ne yaptı? Doğru soru budur!*"

Bu sözün ne kadar doğru olduğunu test etmek için önüne gelen herkese şu soruyu sorabilirsin: *Bana İslamiyet'in temel ahlak ilkelerinden (yani kurucu ilkeler) birisini, bizzat Kuran'ın muhkem hükümlerinden birisine dayanarak söyler misin?*

Eğer, sorduğun kişiler, tereddüt etmeden böyle bir veya birkaç ilke söyleyebilirse, İslamiyet'in iyi ahlak yolunda fiili olarak bir işlev yaptığını söyleyebilirsin.

Üzerinde uzlaşmış akıl veya sezgiye dayalı birkaç ahlak ilkesi de yok mu?

Ama şimdiden söyleyebilirim ki, sana söylenecek olan şeyler ya imanın ya ibadetin gerekleridir. Halbuki onların hiçbirisi ahlak için yol gösterici değildir. Şimdi bunu merak etmemiş, ama sürekli olarak birbirine dindarlık propagandası yapan bir toplumda dinin işlevinin ne olduğunu bana söyleyebilir misin?

- S: Bana bunun da *İstismara Açık Alan* olduğunu ve demin sözünü ettiğin *altın sömürü algoritması* uyarınca derinleştirildiğini söylemeyeceksin umarım!
- C: Korkutucu olur değil mi? Tam olarak bunu iddia edebilecek bir bilgin yok. Ama, yapılmamakta olması için bir neden de aklıma gelmiyor. Üstelik de diğer istismar araçlarından farklı olarak maliyeti çok düşük. *Böyle inanıyorum, Allah böyle diyor* dediğin anda başka kanıt gerekmiyor. Yalnız bu arada unutulmaması gereken bir konu, din aracının istismarı ile sorgulanamazlık arasındaki akrabalıktır.
- S: Sorgulanamazlık sözcüğünü bir kere daha kullanmıştınız. Tam olarak ne kast ediyorsunuz?
- C: Zaten sıra ona gelmişti. *İstismara Açık Alan* kavramını epey didikledik.
- S: Kendimi, İAA (istismara açık alan) uzmanı gibi görmeye başladım ☺. Şimdi oturup yüzlerce İAA aracı geliştirebilirim.
- C: Sen zahmet etme, gelişmiş dediğimiz toplumlarda binlerce kişi bu alanda uğraşiyor, yeni İAA araçları geliştiriyorlar.

Biraz da ezber ya da sorgulanamazlık..

- S: Tekrar sorgulanamazlık sözcüğüne gelelim. Ben Türk Dil Kurumu sözlüğüne ve diğer sözlüklere baktım böyle bir kelimeye rastlamadım.
- C: Haklısın, bu biraz zorluktan ortaya çıkmış bir sözcük. Zaten bütün sözcükler ihtiyaçlardan doğmuyor mu? Bizim dilimizde "*gökten yağın kristal şekilli donmuş su damlalarına*" kar dememiz yetiyor. Ama yaşamı kar ile iç içe olan toplumlarda –mesela Eskimolar- karın yüzlerce türü söz konusu olabiliyormuş (<http://bit.ly/1epeEpU>).
- S: Eskimo dilinde karın, Arap toplumunda devenin yüzlerce karşılığı olabilir; çünkü kar veya deve o toplumların yaşamlarının ayrılmaz birer parçası ve çeşitli hallerini ifade etmek için uzun uzun anlatmak yerine ayrı sözcüklerle ifade etmeleri de anlaşılır bir şey. Peki *sorgulanamazlık* da bizim yaşamımızın bir parçası mı? Hatta daha da önemlisi *sorgulanamazlık* ne demek?
- C: *Sorgulanamazlık* aslında Türkçede de diğer dillerde de var. Fakat zaman içinde anlam kayması denilen bir değişime uğrayarak gerçek anlamından farklı bir anlam kazanmış.
- S: Öyle mi? Nedir Türkçedeki karşılığı?

- C: *Ezber*. Farsça kökenli bir kelime ez=den ve **ber**=göğüs, yürek anlamına geliyor ve birleşince “*yürekten*” anlamına geliyor. Yani, işin içine akıl girmeyip tamamen kalbi duyguların eseri olan kavramlar için kullanılıyor. *Sevgi, aşk, iman gibi* sözcükler, akıl yoluyla kavranamayan kavramlar için kullanılıyor ve bunlar (ezber) kavramlar. Yani kimse çıkıp da ne sevgiyi, ne aşkı ne de iman veya inancı ölçebilir. Bunlar duygulardır.

Fakat zaman içinde ezber bu anlamından kaymaya uğrayıp, bellekte tutmak anlamı kazanmış. *Çarpım tablosu ezberlemek, şiir ezberlemek, formül ezberlemek gibi..*

Orijinal anlamı *sorgulamaya kapalılık* iken, bellemek, akılda tutmak gibi bir anlam kazanan ezber, Fransızca’da (*par coeur*), İngilizce’de ise (*by heart*) sözcükleriyle ifade ediliyor ve aynen Türkçe kökeni gibi *kalpten* anlamına geliyor

Geçmişte bir ara ezber yerine *yürektenlik* dedik ama tutmadı, ne olduğu da zor anlatıldığı için şimdi *sorgulanamazlık* sözcüğünü ortaya attık. Söylenmesi biraz zor ama anlamı daha belirgin. Bakalım belki tutar.

Ama son derece önemli bir sözcük olduğunu söylemeliyim. Çünkü halen, bu anlama gelen dilimizde bir sözcük yok ve ayrıca *sorgulanamazlık* yaşamımızın bütün alanlarında son derece egemen bir kavram.

Ezber’in (sorgulamaya kapalılığın) egemen olduğu hiç bir alanımız yoktur!

- S: Öyle mi, hiç farkında değilim. Nerelerde egemen mesela?
- C: Mesela tüm eğitim sistemimizde egemendir. Anaokullarından üniversite sonuna kadar her geçen gün artan ders yükü zaten sorgulamaya fırsat veremeyecek kadar ağırdır. Sorgulama, her şeyden önce her alanda özgürlük demektir. Bir öğretmene sorulabilecek bir soru dahi, öğretmenin belletmek zorunda olduğu öğretim programının aksaması demektir.
- *Sorgulanamazlık* aile içi ilişkilerde, kurum yönetimlerinde ve en özgür olması gereken parlamentoda egemendir. Hangi milletvekili parti disiplinine karşı gelerek parti yönetiminin kararlarını sorgulayabilir?
- S: Beni aklıma, sorgulanamazlık kaynaklı bir sorun aları daha geliyor ama, emin olamadığım için deminden beri soramıyorum.
- C: Lütfen çekinme; çünkü sorgulanamazlık en doğurgan melanet kaynaklarından birisidir.
- S: Kavramlara işimize geldiği gibi anlamlar yüklemek ve bunu gayri ahlaki bir sorun çözme aracı olarak kullanmak. Ya da en azından, kavramların böyle sağa sola çekiştirilmesine bakarak “ben de işime geldiği gibi anlam yükleyebilirim demek ki” diye düşünen kişilerin durumunu sormak isterim.
- C: Sen bu konuyu gündeme getirince, belki de sorgulanamazlığın en tehlikeli türevinin bu olduğunu belirtmeliydik diye düşündüm. Evet kesinlikle haklısın.

Türkçe de bir söz var, “*ağzından çıkanı kulağın duysun*” şeklinde. Toplumumuzda, kavramların çekiştirilerek istenilen anlamların yüklenmesi, bireysel ölçekte de toplumsal ölçekte de bir çok sorunun kaynağıdır.

En önemli örneklerden birisi “laiklik” kavramının çekiştirilerek neredeyse tam zıt iki anlama getirilir hale gelmesidir. Birisi, “*kamu idarecilerinin, toplumdaki çeşitli inançlara karşı tamamen yansız*” olması iken; diğeri, “*insanların inançlarının gereklerini diledikleri gibi yaşamaları*”dır.

- S: Bu örnekleri anlıyorum; ama yine de herhangi bir kurumda (okul, firma ya da parlamento) herhangi bir konunun sorgulanmasına engel bir genel ilke yoktur diye düşünüyorum.
- C: Şöyle bir genel ilke söyleyebilirim: Sorgulama ile bir arada bulunamayacak bir şey varsa o da "ideolojik angajman"dır. Eğer bir ideolojiye, yani belirlenmiş bir öğretiye angaje olmuşsanız, o ideolojiye aykırı olan hiçbir şeyi sorgulamamanız gerekir. Sorgulamaya kalkarsanız belki birkaç defa tolerans görürsünüz; ama bunu bir tutum haline getirirseniz o ideoloji sizi ekarte edecektir.
- S: E peki böyle bir ideolojik angajman söz konusu mudur ki?
- C: Evet söz konusudur. Ve her dönemde söz konusu olmuştur. Çoğulcu karar verme yoluyla yaşam kararlarının verilmediği yerlerde özgürlük değil, ideolojik uyumluluk ve itaat hatta biat esastır.
- S: Şunu mu anlamalıyım: Sorgulamak özgürlüktür?
- C: Evet tam olarak budur. Ne kadar sorgulayabiliyorsanız o kadar özgürsünüzdür.
- S: Anlıyor gibiyim, ama somut örnek olmadan tam da anlamıyorum. Yani neyi sorgulamam gerekiyor?
- C: Peki iki somut örnek vereyim. Birisi demokrasi olsun, diğeri din.
- S: Tamam ikisi de önemli.
- C: Demokrasinin en iyi yönetim biçimi olduğu yolunda geniş bir uzlaşma var. Kimse çıkıp da demokrasinin iyi bir rejim olup olmadığını tartışmıyor; bir kalıp olarak bunu kabul ediyoruz.
- S: Evet gerçekten de öyle!
- C: Ama şunu da biliyoruz ki her kalıp, belirli koşullar altında geçerlidir. Tüm koşullar altında doğru olan bir kalıp herhalde olamaz.
- S: Her koşul altında doğru olan yargılara totoloji deniliyor değil mi?
- C: Evet doğru. Biz şimdi, demokrasi için öyle birkaç soru üzerinden sorgulama yapalım ki, bu soruların cevapları alıştığımız bu kalıbı doğrulamasın. Bakalım toplum bunları nasıl karşılar ve bu sorgulamayı hoş karşılar mı?

Haydi bakalım sorgulayın da görün..

- S: Nasıl sorular olabilir?
- C: Benim şöyle önerilerim var:
  - Soru 1- Demokrasinin de kalitesi var mıdır? Bunun göstergeleri nelerdir?
  - Soru 2- İnsan nitelik dokusu ile demokrasi kalitesi arasındaki ilişki var mıdır?
  - Soru 3- Demokratik rejime geçtiğimiz tarihten bu yana niçin belirli aralıklarla kesintiler oldu?
- S: Peki bu sorulara ne cevap vereceğiz?
- C: Tabii ki tek doğru cevap yoktur. Ama ben şöyle cevaplar vereyim, sen de aykırı düşüncelerin varsa söylersin.
- S: Tamam bu adil bir yol.
- C: Cevaplarım şöyle:
  - Cevap 1- "Demokrasi, kendi kendini yönetmek ise; sorunlarını —gerek bireysel, gerekse örgütlenerek — çözebilen, bu süreci başkalarına ihale etmeye mecbur olmayan insanlara ihtiyaç gösterir" ilkesi temel kalite göstergesidir.

Cevap 2- İnsan niteliği yetersiz olduğunda, o insanların sorunlarını çözebilme kabiliyeti de azalır. O halde, demokrasiyi korumak ancak insan nitelik dokusunu geliştirmekle mümkün olabilir.

Cevap 3- Demokrasi —tüm sorun çözme araçları gibi—uygulanabilirlik koşullarının dışına çıkıldığında sorun çözen değil sorun üreten bir araç haline gelir; o halde uygun koşulların yaratılmasına dikkat edilmeli. Böylece, her on yılda bir –bir şekilde- kesintiye uğramasının önüne geçilebilir.

Şimdi bu üç cevaptan çıkan sonucu söyleyebilirim: Demokrasi tüm koşullar altında daima en iyi rejim değildir. Özellikle sorunlarını çözme konusunda yetersiz olan ve bunları birilerine ihale ederek çözdürmek eğiliminde olan toplumlarda demokrasi sorun çözen değil sorun üreten bir rejim haline gelebilir.

Ne diyorsun bu sonuca? Böyle bir sorgulamayı yüzlerce TV kanalı veya basılı ortamda duyabilmen imkanı var mı? Demek ki en azından bu konuda o kadar da özgür değiliz.

- S: Evet anlıyorum. Halbuki biz bunu özgürce sorgulayabilseydik, demokrasiye daha uygun bir nitelik yapısına erişmek için neye önem vermemiz gerektiğini bilecektik ve her on yılda bir demokrasimiz kesintiye uğramayacak, daha kesintisiz bir demokrasi kültürümüz olabilecekti.
- C: Sorgulanması neredeyse tabu olan ikinci konu dindir. Din konusunda da bazı sorular sorsak, dinin daha ahlaklı bir toplum yapısına varmak konusunda daha olumlu katkıları olurdu.
- S: Bu konuda da sorularınız var mı?
- C: İstersen bu defa sen sorgulama amacıyla birkaç soru üret.
- S: Toplumda genel olarak şöyle bir yargı var: Çocuğa küçük yaşlardan başlayarak dini eğitim verilmelidir. (*Ağaç yaş iken eğilir*) Acaba bu konuda şu sorular yeni bakış açıları yaratabilir mi?

Soru 1- Din kitabının ne söylediğini anlamıramadan bellek çocuğun gelişimine, topluma ve insanlık ailesine ne gibi katkılar yapar?

Soru 2- Bu yolla çocukların koşullandırılarak, dini öğretileri ancak kendilerine öğretilen kalıplardan ibaret saymaları riski var mıdır?

- C: Haydi cevaplarını da yine sen vermeye çalış.
- S: Deneyeyim!

Cevap 1- İsrarlı biçimde “*akıl işletilmesin*” emreden bir dinin, akıl devreden çıkarılarak ezberletilmesi din aleyhine ve de çelişkili bir tutumdur. Bu yolla ancak dinini bilmeyen ve din felsefesini öğrenme yolunda da soğuk duran erişkinler yetiştirilmiş olur.

Cevap 2- Çocukların ahlak kurallarını ailede ve toplumun rol modeli kişiliklerinde görerek öğrenmesi ve bunun dini öğretilerdeki uzantılarını kişiliği geliştikten sonra tanınması daha kalıcı ve üretken sonuçlar doğurabilir. - Çocuk adına seçim yapıldığında, bu seçim kendi ahlakına ve o dine yararlı olmayabilir.

- C: E artık bu cevaplardan sonuç çıkarmak da senin görevin olmalı.
- S: Çıkarılması gereken sonuç zaten cevapların içinde: Eğer din konusunda özgürce sorgulama yapabilirsek ve bir ideoloji empoze etmeseydik, din çok daha yapıcı bir rol oynayabilecekti. Halbuki biz kendi seçimimizle bu imkanı yok ettik.

**Şimdi gerçekten anlayarak diyebilirim ki
“sorgulamak özgürlüktür!”**

- C: Çözüm kabiliyetimizi azaltan nedenlerin ikincisini de gözden geçirdik. Sorgulanamazlık, bir toplumu yok eden, onun en değerli yeteneklerinden birisi olan düşünme yetisini elinden alan bir kültür ögesidir.
- S: Çözüm kabiliyetimizi azaltan bir neden olarak da “*birey yerine tebaa üyeliği*”ni söylemişsiniz. Gerek “*birey*” gerek “*tebaa üyeliği*” deyimlerinden ne anlamamız gerektiği konusunda biraz açıklama lazım galiba.
- C: Haklısın. *Tebaa üyeliği* kavramı ile kastım, *kendi özel ihtiyaç ve amaçları olan bir “baş”ın buyruklarına itiraz etmeden, hatta gönüllü olarak uymayı kabullenen kişilerden birisi* olmanın, bir kimlik olarak benimsenmesi durumudur. Buna kısaca *biat* da denilebilir.
Birey kavramı ile ise, başkalarından ayrı olarak *kendi ihtiyaç ve amaçlarını ortaya koyan bir kişilik* kast ediliyor. Görüldüğü gibi iki kişilik yapısı birbirinden tamamen farklıdır.
- S: Tebaa üyelerinden oluşan bir toplumun *Çözüm Kabiliyeti* niçin zayıf olsun? Hatta tam aksine değil mi; her biri kendi ihtiyaç ve amaçlarına göre ayrı telden çalan bireylerin oluşturduğu bir toplum, uygun adım yürüyen bir toplumdan daha güçsüz olmaz mı?
- C: Sürekli vurguladığım gibi hiçbir yargı her koşul altında doğru olamaz. Tebaa yapısı da her koşul altında yanlış veya bireylerden oluşan bir yapı da her koşul altında doğru olamaz.
- S: Dur bi dakika, aklım karıştı. Hani özgür bireylerden oluşan toplum yapısını savunuyorduk. Ne oldu şimdi, biraz yan çizer gibi oldu?
- C: Eğer bireyler gerçekten özgür iseler, böyle bir toplum yapısı kesinlikle tebaa yapısına göre çok daha yaratıcı, üretken, *Çözüm Kabiliyeti* yüksek olacaktır. Böylesi bir yapıda kararlar, özgür düşünceli bireylerin ortak akıllarıyla (yani çoğulcu demokrasi) alınacağı için, bir “baş”ın alacağı kararlara göre çok daha kaliteli olur.
Ama dikkat edilirse “*gerçekten özgür*” bireylerden söz ediyorum. Gerçek özgürlük büyük ölçüde zihinsel özgürlük demektir. Yani, hiçbir ideolojiye, dogmaya, mutlak doğruya bağlı kalmadan esnek düşünebilir kişiler demektir.
Aksi halde, herhangi bir nedenle beyinleri donmuş doğrularla doldurulmuş, sadece koşullandıkları biçimde düşünebilen kişiler söz konusu olduğunda, bunlar bir “baş”a bağlı olmadan yaşasalar dahi daima kendilerine *biat* edecek bir baş yaratırlar ve birey olmanın avantajlarını kullanamazlar. Bu tür kişiler kendi hapishanelerini yanlarında taşırlar.
Bu gibi durumlarda, dürüst ve akıllı “baş”larca bir süre yönetilerek zihinsel özgürlüklerini kazanmalarına yardımcı olunması, bu kişilerin demokrasi oyunu oynamalarından daha iyi sonuçlar verebilir.
Tabii ki bu durumda da sorun, zamanı geldiğinde bu bireylerin, alışkın oldukları “baş buyruğu altında yaşamak” tembelliğinden ve de başın sultanından nasıl kurtulacaklarıdır. Bunu becerebilen toplumlar görülmüştür.
- S: Anladım, özgür bireyler halinde sorun yok. Fakat özgür gibi görünüp zihinleri özgür olmayan kişilerden oluşan toplumlarda sorun var demek istiyorsunuz.
- C: Evet kastım budur. Bizim toplumumuz, içinde özgür zihinli çok sayıda insanı olmasına rağmen, genelde zihinsel özgürlüğü olmayan bir yapıya sahiptir. Bunda, eğitim sistemimizin rolü büyüktür. Fakat tek sorun eğitim sistemi de değildir. Cumhuriyet, olağanüstü

kazanımlarının yanısıra, özgür zihinli birey yetiştirme konusunda yeterince başarılı olamamıştır.

- S: Bu konuda çok da haksızlık etmemek gerekir. Birinci Dünya Savaşı sonunda neredeyse tamamen yok olmuş bir ülkeden bahsediyoruz. Aradan geçen yaklaşık 100 yıl belki insanlar için uzun sayılabilir ama toplumlar için çok kısa bir süredir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında, farklı kimlikler taşıyan bir avuç nüfusu toparlayıp cumhur haline getirebilmek için uygulanan ideolojik eğitim, ne yazık ki aradan on yıllar geçmesine rağmen bu özelliğini kaybetmedi; aksine her yeni idare kendi ideolojisini benimsetmek için, giderek sorgulamadan benimsemeye yatkın hale gelmiş nüfusu kendi amaçları doğrultusunda eğitti, koşullandırdı. Özgür zihinli aydınları ise maalesef bu sorunu göremedi.

Donuk zihinli, ama kendini özgür zanneden kişilerin çoğunluğunu oluşturduğu toplum, demokrasi adını verdiği ve sandıkla özdeşleştirdiği yönetim biçimiyle, tebaa yapısını değiştirmeden bugünlere kadar geldi. Şimdi ise neredeyse deniz bitti. Durum bu değil mi?

- C: Ne diyeyim, benim uzun uzadıya anlatmak istediklerimi sen bir çırpıda söyleyiverdin.
- S: O zaman biraz daha hızlı ilerleyebiliriz. Çözüm Kabiliyeti yetersizliği nedenlerinden bir diğerinde sıra. Galiba "vizyonsuzluk" idi.
- C: Evet, şimdi söyleyeceğim şeye inanmayabilirsin ama neyse ki denemesi kolay.

- S: Nedir o "inanması güç şey"?

- C: Talihsizlik, vizyon sözcüğünün yabancı kökenli olması ve dilimizde - bildik bir kavramla ilişkilendirilebilecek- bir kavramı çağrıştıramayışından başlıyor. Kurumlar için moda haline geldiği için gündemde olan ve hemen her kurumun masrafa girip kendine edindiği vizyon, ne yazık ki gerçek anlamını oluşturan yol göstericilik işlevinden çok uzakta, bir çeşit kurumsal aksesuar işlevi görmektedir.
- S: Doğrusu ben de vizyon, vizyoner, vizyon sahibi denince ileri görüşlülük olarak anlıyorum. Siz şimdi vizyonun "yol göstericilik" işlevi deyince biraz şaşırmadım desem yalan olur.
- C: Haklısın; belki de vizyon kavramının böyle boşlukta kalmış olması, yüklenen bu anlam nedeniyledir. Fakat bir şeye işaret edeyim, vizyon sadece kurumlar için değil bireyler için de geçerli. Hatta, vizyonsuz kurumlar, vizyonsuz bireyler nedeniyle ortaya çıkıyor da diyebilirim.
- S: Bu "vizyon" kavramının gerçek anlamı nedir?
- C: Basitçe, "nereye varmak istediğinin ifadesidir" diyebilirim. Bir de misyon var. Yararlanmaya gerek görmediğimiz kavramlardan birisi de odur ve "varmak istediğiniz yere niçin varmak istediğinizdir".
- S: Vizyon = nereye varmak istediğiniz; misyon = oraya niçin varmak istediğiniz; öyle mi? Bir örnek verir misiniz?
- C: Vereyim. Varsay ki "2023te, TBMM'deki üyelerin en az %10'unun bedensel bir engeli bulunan kişilerden oluşması", benim vizyonum olsun.
- S: Niçin böyle bir vizyon edindiğini sorabilir miyim?
- C: İşte bu soru ile misyonumu soruyorsun. Yani varmak istediğim yere "niçin" varmak istediğimi.
- S: Evet onu soruyorum. Çünkü, bana biraz tuhaf geldi de. TBMM üyelerinin hepsi sapasağlam insanlar olsa daha iyi değil mi?

- C: Misyonum ise (tabii ki varsayım olarak), yasa yapma veya en azından etkileme gücüne sahip insanlardan bir kısmı engelli olursa, engellilere yaşamı kolaylaştırabilecek yasalar yapabilirler. Yani misyonum, “engellilerin yaşamlarını kolaylaştırmak”.
- S: Çok iyi anladım ve şimdiye kadar bu iki kavramı niye merak edip öğrenmediğime de çok hayıflandım.
- C: Bir şey daha söyleyeyim: Misyon tek, o misyona yönelik vizyon ise çok sayıda olabilir. Deminki misyon için mesela şunlar a birer vizyon olabilir ve her biri ayrı bir kuruluşun vizyonu olabilir. Böylece misyon daha kolay gerçekleşir. Örneğin:
  - Her turistik tatil sitesinin müşterilerinin en az %10unun bedensel engelli olması (ve böylece engellilerin evlerinden dışarı çıkabilecek fiziki koşulların sağlanması),
  - Banka kredilerinin en az %0.5inin engellilerin yaşamlarını kolaylaştırıcı araç-gereç için verilmesi,
  - Her eğitim kurumunun en az%10 mevcudunun engellilere burs olarak verilmesi
  - Vd.

Gerçekten de pusulamız yok mu?

- S: Şimdi düşünüyorum da vizyonu olmayan bir kişi ya da kurum, pusulasız bir gemi gibi, nereye gideceği rastlantılara bağlı. Peki, vizyonun *Çözüm Kabiliyeti* açısından önemi nedir?
- C: Bir konudaki vizyon, o konudaki sorunlar için bazı çözüm yollarını işaret eder. Belirli bir vizyon bulunmadığı takdirde ise, 360 derecelik bir uzay içinde her türlü çözüm mümkün olabilir ki bu da bir çeşit *çözüm totolojisi*dir. Buna göre vizyon, sorunların çözümünü aydınlatan “daraltılmış bir ışık huzmesi” gibi düşünülebilir.
- S: Tamamdır, en kısa zamanda kendime bir vizyon ve misyon edineceğim.
- C: Yalnız bir konuda dikkatli olmanı öneririm. Vizyon ve misyon giyiminizi tamamlayan, güzelleştiren birer aksesuar değildir. Yani, ne için yaşadığınız konusunda düşünmediyseniz, bu konuda bir karara varmadıysanız, bu boşluk üzerine vizyon ya da misyon oturtamazsınız. Yaşamının amaçları hakkında düşünmeni öneririm.
- S: Ben bu konuşmadan önce biraz www.tinaztitiz.com sitesini inceledim ve orada <http://bit.ly/1ahVfID> adresinde “*Amaç Belirlemek*” başlıklı bir sunum var. Yaşam amaçlarının nasıl sorgulanacağı hakkında bazı ipuçları var.
- C: Peki şimdi, *Çözüm kabiliyetini azaltan nedenlerden bir başkasına* gelelim: *Kritik aydın kitlesi oluşturamamış olmak!*
- S: Bu kritik kitle deyimini bir yerlerden hatırlıyorum; galiba fizikte nükleer tepkimeyi başlatabilmek için gereken asgari madde miktarıydı.
- C: Doğru hatırlıyorsun; ama ben çok daha genel anlamda kullanıyorum bu tabiri. Her hangi bir olgunun ortaya çıkabilmesi için gerekenlerin en az miktarını kast ediyorum. Kritik Aydın Kitlesi de, aydın dediğimiz kişilerin olumlu bir etki yaratabilmeleri için bir arada bulunması gereken asgari sayısını anlatıyor diyebilirim. Tabii ki burada “aydın sayısı” pek doğru bir deyim değil; daha iyisi “asgari etki düzeyi” diyebiliriz. Böylece “kaç kişi?” gibi bir soru yerine “ne düzeyde bir etki?” gibi daha anlamlı bir tanım olur.
- S: İlerlemeden önce hemen bir şey sormak isterim. “Aydın” sözcüğü ne zaman kullanılsa, hemen –biraz da haklı olarak- “aydın kimdir?”, “aydın olanla olmayan neye göre ayrılacak?”, “diploma aydın olmanın

şartı mıdır?” gibi sorular gündeme gelir ve konu üzerinde bir türlü durmadan iş tartışmaya dökülür. Gerçekte de “aydın” nedir?

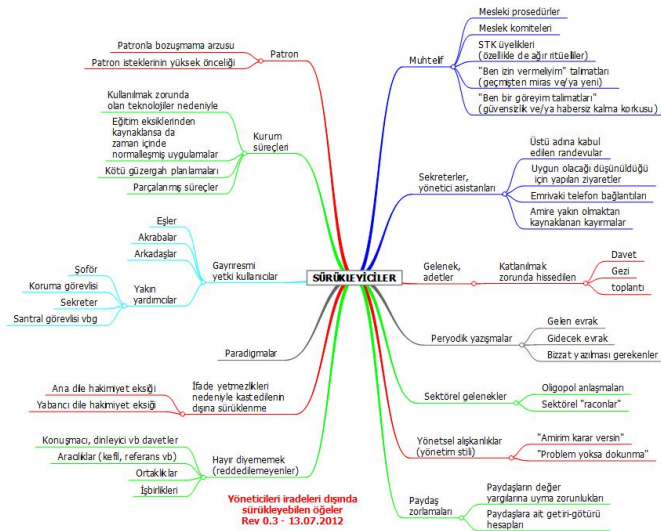
İki anahtar soru..

- C: *Toplumu aydınlatan kişi* olarak tanımlamak genel kullanım için yeter. Ama daha inceden sorgulayıp “*aydın kişinin özellikleri nelerdir?*” gibi derine inilirse, aydınlatma işlevini “nasıl” yaptığının ortaya konulması gerektiği anlaşılır.
  - S: Evet, iyi söylediniz. Aydın kişiler bunu “*hangi alanlarda*” ve “*nasıl*” yapıyorlar. Belki aradığımız tanıma böyle daha kolay varırız.
  - C: Aydın kişi (her kim ise) çevresini “*onların farkında olmadıklarını göstererek*” aydınlatır. Bunu “*söz söyleyerek*”, “*yazı yazarak*”, “*sanat eserleri üreterek*”, ama en iyisi “*örnek olarak*” yapar. Böylece, bir yerlerden bir şeyleri okuyup dinleyerek, başkalarına aktaran kişilerden çok, çevresindekilere daha *doğruyu*, daha *iyiyi* ve daha *güzeli* bizzat *örnek olarak göstermek*, *aydın olmanın ölçütüdür* denilebilir.
  - S: Bu *doğru-iyi-güzel* üçlemesini ben başka yazılarınızda da okumuştum, bir daha hatırlatır mısınız?
  - C: Değer yargılarımız üç boyutludur. Birisi *akıl* boyutu, birisi *ahlak* boyutu ve biri de *estetik* boyutu. Akıl boyutunun iki ucu var: Doğru ve yanlış; ahlak boyutunun iki ucu iyi ve kötü; estetik boyutunun ise iki ucu güzel ve çirkin.
  - S: Peki duyguların yeri neresi, o da ayrı bir boyut mu?
  - C: Duygular –ki sezgi yoluyla duyumsanıyor-, her üçünü de sarmalıyor. “Duygu”, hem akıl, hem ahlak ve hem de estetik için geçerli.
  - S: Tamam, hatırladım, şimdi tekrar aydın konusuna dönelim. *Aydın işlevini hangi alan(lar)da ve nasıl yapıyor* sorusunda kalmıştık.
  - C: Hemen işaret edeyim, her konuda çevresini aydınlatacak kişi – imkansız olmasa da- en azından nadir rastlanır bir kişidir. Ama, herhangi bir konuda çevresine aydınlık verebilecek kişi sayısı ise neredeyse insanların sayısı kadardır.
  - S: Ne yani, herkesin en az bir konuda aydın olduğunu mu söylüyorsunuz?
  - C: **Evet iddiam bu. Herkesin, çevresine örnek olabilecek bir “aydın tavrı” mutlaka vardır.**
- Bir insanın kişiliğinin çok sayıda tavrı'nın (tutum) bir bileşkesi olduğunu düşünürsen, birçok konuda iler-tutar yanı olmayan bir kişinin bile en az bir konuda takdir edilebilecek nadir bir tavrı olabilir. Ayrıca da, kişiliği oluşturan tavırların mutlaka birbiriyle tutarlı olmak zorunluğu da yoktur. Bir konuda nadir (seçkin) bir tavra sahip kişinin diğer tavırları o seçkin tavrıyla hiç de bağdaşır olmayabilir.
- S: Ancak bir örnekle anlayabileceğim.
  - C: Mesela çevresine kaba-saba, müsrif, tembel, yalancı bir kişilik düşün. Baş belası denilebilecek bir tip. Ama bu kişi, herhangi bir nedenle, hayvanlara karşı büyük bir sevgi besleyen bir hayvan sever olabilir. Diğer tavırları bir yana, hayvanlara karşı tutumu nedeniyle bu konuda seçkin tavır sahibidir ve çevresini aydınlatır.
  - S: Ama insanlar diğer tavırları nedeniyle bu kişinin seçkin tavrını ciddiye almayabilirler.
  - C: Olabilir ama bu o kişinin değil, diğer insanların bir sorunudur. Eğer, bir konuda işe yarar bir iş yapmak istiyorsak, hiçbir konuda kusuru olmayan, tüm tavırları seçkin kişiler aramaktan vazgeçmeliyiz. O zaman kimseyi bulamayabiliriz.

- S: Buradan şunu mu anlayayım: Bir konuyu kendine misyon edinmiş kişiler, tüm sınırları alınmış gibi, rastladığı kişilerin her tavrını değerlendirmek yerine, sadece ilgilendiği konudaki tavrına bakması lazım. Bir tavır sınır bozucu olan bir kişi pekala aradığınız kişi olabilir. Böyle mi anlamalıyım?
- C: Evet, söylemek istediğim buydu. Bu kolay olmayabilir, ayrıca bir tavır nedeniyle işbirliğine gittiğiniz bir kişi, bir başka kötü tavır nedeniyle ileride sorun da yaratabilir. Ama bu riski göze almalısın.
- S: Bu açıklama ile aydın kişi yerine aydın tavırlı kişi deyimiminin daha işlevsel olduğunu anladım. Bu, kafamdaki birçok sorunu da çözen bir açıklama oldu. Çünkü bu güne kadar rastladığım, kamuoyunun aydın olarak tanımladığı kişilerin aykırı tavırlarına rastladıkça, o kişileri bütünüyle defterimden silmek gibi bir açmazla karşılaşıyordum. Özetle peygamber aramaktan vazgeçmem gerektiğini öğrendim.
- C: Peki, şimdi gelelim sorunumuza. Kritik aydın kitlesi oluşturamayışımıza. Bunun önemli bir nedenini demin konuştuk. Misyon edindiğimiz konu –her ne ise- açısından aydın tavırlı kişiler aramak yerine, her konudaki tavır seçkin olan kişi aramak nedeniyle kritik kitleyi oluşturamamış olabiliriz.
- S: Bu bir olasılıktır, ama mutlaka başka neden veya nedenler de olmalı.
- C: Bence de var. Nitelikli kesimin toplum sorunlarına ilgi eksikliğine yol açmış olabilecek kimi nedenler şunlar olabilir: *Çeşitli mazeretler (seyahat, sağlık, ailevi vd. nedenler), korku, utangaçlık, çıkar hesabı, Kafa karışıklığı, kibir, unvan arkasına saklanma, aldırmaçlık, tembellik, "ben fazlasıyla yaptım şimdi başkaları yapsın", "filan dururken bana sorumluluk düşmez" tavırları, sürükleyiciler vd.*
- S: Hepsini anladım da "sürükleyiciler"i anlamadım. O ne demek?
- C: Herkesin kendi yaşamının kontrolünü elinde tuttuğu düşünülür. Acaba gerçekten öyle midir, yoksa onları iradeleri dışında sürükleyen öğeler var mıdır? Aşağıdaki grafikte bu sürükleyicilerden sadece birkaç tanesi var. Amacım, bu örnekleri kullanarak herkesin kendi "sürükleyicilerinin" bir envanterini çıkarması ve ondan sonra da neyi kimin yönettiğini bir düşünüp kendine gülmesini sağlamak. (büyütmek için [tıklayınız](#))

Ama bunların dışında öyle bir neden vardır ki, o neden, en önemli konularda ihtiyaç duyulan nitelikli kesim katkılarına alınamayışına yol açar.

- S: Evet bence de esaslı bir neden bulunmalı.
- C: Bu önemli nedene bir isim vermek gerekirse *yapışma* veya *odak iddia* denilebilir.
- S: *Sürükleyici* kavramını tam öğrenmeye çalışırken, şimdi iki yeni kavram daha çıktı.
- C: Yeni kavramlar, bazı sorunların anlaşılmasını kolaylaştırmak için kaçınılmazdır. Eğer, sorunlara yol açan nedenlerin sorgulanıp ortaya çıkarılmasında *nedensel düşünme*'yi, bunların ağırlıklandırılmasında ise *kritik düşünme*'yi, bir ideolojinin savunuculuğuna sapsadan dürüstçe kullanabilen insanlar hariç tutulursa, insanların çoğunluğu, bir *odak iddia* aracılığıyla tüm sorunları açıklamak eğilimindedirler.

- S: Tamamen katılıyorum. Ben buna o kadar sık rastlıyorum ki, siz yapışma ya da odak iddia kavramlarını daha açıklamadan sanki anladım.
- C: Peki, o zaman ne anladığınızı söyle ki benim anlatmak istediğim olup olmadığını bileyim.
- S: Yapışma deyince bana, özgür bırakılmayan bir düşüncenin, ilk aklına gelene yapışması, böylece diğer seçeneklerin göz ardı edilmesi geliyor. Doğru mu?
- C: Vallahi doğru. Peki *Odak İddia* için ne diyorsun?
- S: Biraz önce tüyo vermiştin; tüm sorunları açıklayabilen bir iddia. Yani tüm sorunların sanki odağındaymış gibi. Böyle değil mi?

Yeter ki bir kere bir iddiaya yapış; artık düşünmene, soru sormana gerek yok!

- C: Doğru; kavramlara kendi iddiasını destekleyecek biçimde anlamlar yükleyerek, o odak iddia'nın açıklayıcılık kabiliyetini giderek artırır; kendi tanı ve çözümlerinin dışındakileri süzüp atan bir filtre oluşur.
  - S: Dediğim gibi ben buna çok sık rastlıyorum. Belli ki düşünme tembelliği ile yakın ilgisi var.
  - C: *Odak iddia*, kişilere bir *konfor alanı (comfort zone)* yaratır; toplumsal sorumluluk gereğince katkıda bulunması gereken durumlar karşısında hiçbir şey yapmadan ve sadece *odak iddiasını* tekrarlayarak yaşamını huzur içinde sürdürmesini sağlar.
  - S: Odak iddia sahibi bir kişinin, bir sorun karşısındaki durumunu açıklayabilecek bir örnek verebilir misin?
  - C: Verebilirim. Örneğin kişinin *odak iddiası* şöyle olsun: "*Bu ülkenin tek sorunu var. O da, vergi oranlarının yüksek olmasıdır.*"
- Şimdi, kendisinden mesela rüşvetle mücadele konusunda bir *Seçkin Tavır Ağı* oluşturması ya da böylesi bir ağa katılması isteniyor. Kişimizin odak iddiası yoluyla cevabı şöyle olabilecektir: "Azizim, tamam belki böyle bir ağ da yararlı olabilir; ama esas yapılması gereken bu yüksek vergi oranlarının düşürülmesidir. Böylece, devletin geliri artacak, rüşvet alıp vermeye gerek azalacaktır".
- S: Aynı Odak İddia yoluyla galiba ayrılıkçı terör sorununa da çare önerecektir: "*Doğu ve G.Doğuda neredeyse devlet hiç vergi alamıyor. Çünkü oranlar çok yüksek. O insanların da vergi verebileceği bir düzeye indirilse, hem oralara yatırım gider hem de vatandaşlık bilinci artar, terör de azalır.*"
  - C: Evet aynen böyle olur. Şimdi bu vergi oranını temel alan Odak İddia ile açıklanamayacak, çözülemeyecek sorun bulunur mu? Bulunamaz. İngiliz anahtarı gibi her yere uyar.
  - S: Peki bu kişilerin ikna edilerek, böyle tek aletle tüm sorunların çözülemeyeceği anlatılamaz mı?
  - C: Bu korunma kalkanını aşarak kişileri katılıma ikna etmek imkansız değilse de çok güçtür. Çünkü temelinde yatan neden düşünme tembelliği ve o tembelliğin oluşturduğu konfor alanıdır.
  - S: E peki ne yapacağız?
  - C: <http://bit.ly/15AQF2v> ve <http://bit.ly/KEO6bg> adreslerinde bu konuda kimi öneriler var. Ama şurası net ki, Odak İddia meselesi son derece yaygın bir durdurucu. Aydın tavır sahiplerinin kritik kitle oluşturmalarının önündeki en önemli durdurucu.
  - S: Peki, toplumsal sorumluluk bilinci gibi bir niteliğin insanlarımızda eksikliği de söz konusu değil mi?

- C: Belki olabilir, ama ben bundan pek emin değilim. Odak İddialara yapışma sorunu azaldığı ölçüde, aydın tavırlı kişiler toplum sorunlarına daha duyarlı hale gelebilirler.
- S: Çözüm kabiliyetini azaltan nedenler içinde sondan bir öncekine geldik. *Sanatın gelişmeye etkilerinin idrakindeki yetersizlik.*
- C: Bir soruyla başlayayım: İkinci Dünya Savaşı sonunda harap hale gelen Almanya'da, harp bitince ilk tamir edilen ya da yeniden yapılan binalar hangileridir?
- S: Her halde hastaneler veya okullardır.
- C: Bilemedin. İlk onarılıp hizmete sokulanlar tiyatro binalarıdır. Sanat ürünlerinin tüketimi o toplumda ekmek kadar öncelikli bir ihtiyaç olagelmıştır. Bu konuda yapılmış *araştırmalar*¹, sadece sosyal gelişme ile değil örneğin bilişsel gelişme ile sanat arasında sıkı bağlantıların olduğunu gösteriyor.
- S: Bu ne kadar önemli bir bilgi. Demek ki gelişmiş ülkelerin hiç birisinde sanatın ikinci plana atılmayışının, herkesin ya bir sanat türünün üreticisi ya da en azından tüketicisi olmasının bir nedeni varmış.
- C: Toplumu oluşturan bireylerin *nitelik dokuları* ile o toplumun gelişmesi arasında ve nitelik dokusunun bileşenlerinden *zihinsel ve bilişsel yetenekler* ile sanat arasında da bağlantı olduğuna göre, toplumsal gelişme ile de sanat arasında sıkı bir ilişki bulunmaktadır. Ayrıca da insan nitelik dokusunun diğer iki bileşeninden birisini oluşturan *ruhsal sağlığın* da sanatla bağlantılı olduğu düşünüldüğünde, sanatın bu önemli rolünün idrakindeki bir yetersizliğin hangi sonuçları doğuracağı kolayca tahmin edilebilir
- S: Bir şeyi itiraf etmeliyim. Sanatın bu kritik rolünün ben farkında değildim, şimdi uyanıyorum.
- C: Peki bir de, Çözüm Kabiliyetimizi azaltan nedenlerin en önemlisi var: *Kısır Sorun Çözme Kültürü.*
- S: Bunu en başlarda anlatmıştın.
- C: Evet. Çeşitli bileşenlerden oluşan ve *Çözüm Kabiliyeti* adı verilen bileşke, dönüp, her bir bileşeni güçlendirecek ya da aksine zayıflatacak şekilde bir geri-besleme etkisi yaratıyor. Eğer bu süreç, Çözüm Kabiliyetini zayıflatacak şekilde olur ve uzun yıllar sürerse, sonunda ortaya Kısır Sorun Çözme Kültürü denilebilecek bir zafiyet çıkıyor.
- S: Galiba bu arada bir şeyi atladık. Çözüm Kabiliyetini oluşturan bileşenleri zihin haritasıyla örneklerken bireyi temel aldık. Halbuki biz burada daha çok toplumu konuşuyoruz. Toplumun Çözüm Kabiliyetini oluşturan bileşenler nelerdir, bireyinkilere benziyor mu yoksa farklı mı?
- C: Toplum, birey ve kurumlardan oluştuğuna ve hepsinin de ana elemanı birey olduğuna göre, hepsinin Çözüm Kabiliyetleri, bireyinkiyle sıkı bağlantılıdır.
- S: Şimdi zihin haritasına bakıyorum ve bireyin Çözüm Kabiliyetini oluşturan rastgele birkaç bileşene bakıyorum. Mesela, *zeka, bedensel sorun çözme kabiliyeti ve ilişkisel sorun çözme kabiliyeti.* Bunların toplumun Çözüm kabiliyeti bakımından karşılıkları nelerdir?

¹ How Arts Training Improves Attention and Cognition, By Michael I. Posner, Ph.D. and Brenda Patoine, 2009

Beysin Uzmanları Sanat ve Öğrenme Arasındaki Bağlantıyı Ortaya Çıkardılar, By: Dana Foundation, Anılan eserden bir alıntı: ".....Başlıca yedi üniversitede yapılan **Beyinli Uzmanların Sanat ve Öğrenme Arasındaki Bağlantıyı Ortaya Çıkardılar** / By: Dana Foundation, Anılan eserden bir alıntı: ".....Başlıca yedi üniversitede yapılan *üç yıllık çalışmalar, sanat eğitimi ve bilişsel gelişim arasındaki güçlü bağlantılar olduğunu gösteriyor.....*", Barbara Rich, Carolyn Asbury

- C: Zihin haritasına dikkat edilirse, bu bileşenlerin ardından gelen sonuçlar hep toplumla ilgili. Örneğin *zeka > matematik zeka > parçalardan bütüne ve bütünden parçalara düşünebilme > uluslararası ilişkileri anlama yorumlama* olarak sonlanıyor.
Veya bedensel SÇK > sportif başarı / başarısızlık veya obezite / fit olma ile sonlanır.
- İlişkisel SÇK ise > toplu yaşam ortamlarındaki sorunlarla ilgili SÇK olarak sonların ki hepsi toplumsal Çözüm Kabiliyetinin bileşenleridir.
- S: O halde bireysel Çözüm Kabiliyeti bileşenlerinin toplumsal ölçekteki karşılıkları kolayca tahmin edilebilir.
- C: Doğrudur, kolayca ilişkilendirebilirsin.
- S: Bir de, Çözüm Kabiliyetini zayıflatan nedenler arasında “acaba” diye nitelediğiniz birisi vardı: *İkili Kalıtım Kuramı uyarınca biyolojik olarak da etkilendik mi?*
- C: Evet var, ama bu henüz teori düzeyinde olduğu ve ülkemizde bu yolda bir araştırma yapılmamış olduğu için kesin olarak “vardır ya da yoktur” diyemiyorum, olasılık olarak belirtmekle yetiniyorum.
- S: Nedir bu kuram?

İnşallah doğru değerdir, yoksa..

- C: **İkili Kalıtım Kuramı**, *gen-kültür birlikte-evrimi* olarak da bilinir. Bu teoriye göre genler ve kültür birlikte-evrimleşir
Bunun için bir örnek, sanayileşmiş toplumlardaki doğum oranlarının azalışıdır. İK Kuramcıları, bu demografik değişimin, bireylerin saygınlık eğiliminin bir sonucu olabileceğini varsayar ki, sanayileşmiş toplumlarda daha fazla itibar kazanmak için üremeden vazgeçen bireyler, daha fazla tercih edilen kültürel modeller olarak ortaya çıkarlar (Bkz. <http://tinyurl.com/6cwhrvj>).
- S: Peki bunun Çözüm Kabiliyetine yansımaları için ne dersiniz?
- C: Genetik evrim için ihmal edilebilir derecede küçük olan birkaç yüzyıl süren bir kültürün, uzun dönemde dönerek genetik evrimi de etkileyerek bir *co-evolution (birlikte evrimleşme)* olgusuna yol açmış olması ihtimali, *Çözüm Kabiliyeti* yetmezliğinin kökleri açısından önemli bir ipucu gibidir.
- S: Biraz daha somut açıklayabilir misin?
- C: Bakın ülkemizde azımsanmayacak ölçüde bir akraba evliliği olgusu var. Türkiye nüfus ve sağlık verilerine göre, evliliklerin %21’i akraba evlilikleridir. Temel nedeni de, insanların kendi kültürlerine yakın kişilerle evlenme eğilimi olarak açıklanıyor.
- S: Ne gibi sonuçlar doğuruyor bu eğilim?
- C: Akraba evliliklerinin neden olduğu hastalıkların başında; (*zekâ geriliği, Parkinson, Akdeniz Anemisi, Alzheimer, Huntington hastalığı ve nöron ölümü*)dür. Özürlü doğan bebekler ile ölü doğan bebekler de bu örnekler arasına girmektedir. Akraba evliliklerinde, hem annenin hem de babanın aynı bozuk geni taşıma ihtimali daha yüksek olduğu için, çocuğun da hasta doğma ihtimali artmaktadır.
- S: Bu korkutucu bir ihtimal. Bu tür bir kültürün birlikte-evrim yoluyla kendi sosyal ortamlarını geliştirdiği, o sosyal ortamların da dönerek (yine geri-besleme olgusu) sakat nüfusu artırması gerçekten korkutucu.
- C: Dünyadaki toplumların her nitelikleriyle bir rekabet içinde oldukları dikkate alındığında, tek başına bu olgunun dahi toplumsal rekabet gücümüzü yani Çözüm Kabiliyetimizi nasıl derinden etkileyebileceğini görebiliriz.

- S: Öyle görünüyor ki, ne yapmalı? vb. sorulardan önce, bu *Çözüm Kabiliyeti* kavramını iyi anlamak, onu etkileyen ve ondan etkilenen olguları iyice bir çalışmamız lazım. Her derdin bir çaresi olabileceğine göre, ancak bunu iyi anladıktan sonra ne yapalım / ne yapmayalım? Sorularıyla uğraşabiliriz.
  - C: Evet çok önemli bir yere geldin. Bu kavramı iyi anlamadan, gözümüze çarpan kimi sorunlara “yapışıp”, onlara ait açıklama ve çözümlerimizi birer *Odak İddia* olarak benimseyip peşinden gitmemiz, toplu halde bir yok oluşa koşma anlamına geliyor.
  - S: Bu durum, aydın tavırlı insanlarımızın sorumluluklarını galiba bir kat daha artırıyor, değil mi?
  - C: Bunu bizim fark etmemiz iyi, ama herhalde o insanların da şu soruları her fırsatta kendilerine sormaları lazım: *Anladıklarımın anlamam gerekenler olduğundan emin miyim? Yaptıklarımın yapmam gerekenler olduğundan emin miyim? Değilsem ne yapmalıyım?*
-